

magyar

189
műhely

magyar műhely 189

Művészeti folyóirat

www.magyardarmuhely.hu

TARTALOM

Aranyi László: Pécsi paranoia	1	Róczei György: Nyomatott fény	26
Aranyi László: Rend	2	Bálint Vera: Szerb és magyar avantgárd művészek kapcsolatai a hetvenes években	30
Aranyi László: Retro	2	MMG	
Magén István: Forradalom	3	Sipos Sándor: Limitáció	40
Komor Zoltán: Kádvitézek	5	Kókai Zsuzsanna: SPOT – Sarah Bechter, Csizik Balázs, Niklas Schöler és Szabó Kristóf kiállítása	42
Komor Zoltán: Vazelin-matyó	9	Sebestyén Zoltán: Fatális lehetőség, az Erdőszőlő Nemzetközi Művésztelep kiállítása	50
Komor Zoltán: A varrógéprodeó	12	Juhász Rokko: Mexikó lelkiismerete Paola Paz Yee kiállítása	53
Gál Hunor: \ i r t á s \	14		
Gál Hunor: \harmincnégy\	15		
Gál Hunor: méhgarázs 2.0	16		
■			
Szombathy Bálint: Talált vizuális költemények	17	■	
Vass Norbert: Kupakoskifli	20	Híreink	57
■		Munkatársaink	58

Megjelenik a Nemzeti Kulturális Alap, a Nemzeti Együttműködési Alap, a Miniszterelnökség, az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő és a FENYŐ-KHT KFT. támogatásával

25nka
Nemzeti Kulturális Alap

 **Nemzeti
Együttműködési
Alap**

MINISZTERELNÖKSÉG

 **EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ**

ARANYI LÁSZLÓ

Pécsi paranoia

II. változat

Idegennek tűnik a megszokott,
utcánk végén bizarr és nyomasztó gyanú:
reménytelenül eltévedtem. Hullámzó

tacepaók torz árnyai a járókelők.
Falkába verődött kopók: a Széchenyi tér
furcsán megnyúlt szarkofágjához tartozó
hasas kanopuszok. Kettő-három lépés,
aztán elnyel ez a szétcsúszott perspektíva.

Embrió-pózba dermedek. Sanda megjegyzés
az alámerült világból: „ön már ilyenkor
segg-picsa részeg?” Elátkozott fertály
ez Hunnia elbugrisodó, puhány, nyiszlett testén,
kulisszatologatók patyomkin városa. Kufárok
kéjenc kecskepofájával ül a Nap a

Hóerőmű fölött, pajzsán sarló és kalap...
Itt minden érintés
aljas szándékot sejtet. Nincs észak-dél, nincs
fönt-lent, csak a felkészült, nyugodt, éber gyanakvás.

Rend

A Három testesül a Négyben,

az Alsó a Felsőt leképi.

Kezdeté formál a lezárult.

A látó nem látszik, iguanodon-fejű

törpék egyensúlyoznak nyálkás pókfonálon.

Minden a megszokott helyére kerül újból.

Retro

Iker-Hold: Letaszított és Falánk;

pókháló-éjben rókatündér tánca a rőzseláng.

Lóg, vagy ő a lógató? Által,
vagy érte?

Hágtá-herélte,

méhfullánk a cölöp, bőrtakaró az óceán,

illúzió az egy és a kettő,

a fent és lent, a szülő és a meddő...

Ugyanaz: trafikok, trafók, trófeák...

Iker-Hold! Rejts el! Kulcs legyek és kulcslyuk.

Elbasztunk mindent, kurvára elbasztunk...

MAGÉN ISTVÁN

Forradalom

Körülzárta a világot, szólamokat játszott kicsi, hordozható hangszereken. Akkoriban annyira új gondolat volt még. Muzsikus volt, aki egész életében zongorázott. Farkasfejű énekesnek tartották. Különleges csavarokat gyártottak a számára, kizárólag erre a célra. Gépek százait helyezték el körülötte, hogy játsszon rajtuk, mert ehhez érteni kell. A vastagabb pánccellemezekkel ugyanez volt a helyzet. Sugárhajtóműveken is játszott, ilyenkor énekelt.

Totya király nagyobb űrtartalmú ágyúit meg kellett fogni. Azt énekelte, amit a több száz kilogrammos repülőgépek dúdoltak háton repülés közben. Totya király kinevezte tábornoknak. Akkora volt a csinnadratta, hogy zengett tőle a füle. Ilyeneket csak Somfai komponált még. Ilyen zenéjük van a remek versenylóvaknak. Kiderült, hogy mindegyik akkord szigorúbb és szellemesebb, és hogy a tenorok és a basszusok is megszólalnak egyszer.

Az utcasarkon a filozófia legújabb eredményeit dalolták. Kihalt az utca, és Totya király Szilvia királynővel megalapította a királyok budapesti dinasztiáját. A királynak és a királynőnek kérdéseket próbáltam feltenni arról a világról, melyet hiába kutatnék egy életen át. Köszöntem, és elkezdtem írni. Különös örömeim közé tartoztak ezek a beszélgetések. Meztelenek voltak, és a szent könyvekből átvett gyakorlatokat gyakorolták. Európa újabb fordulat előtt állt. Szándékosan használtak bizonyos szavakat, hogy a praktikák kiderüljenek.

Totya király viharos gyorsasággal hódította meg a várost. Az energiái elfolytak a folyókkal teletűzdelt tájban. Szilvia királynő kerek fenéke hat darabból állt. Éppen azokat az ösztönöket testesítette meg, melyek fölöttem akartak úrrá lenni. Szilvia életereje attól függött, milyen mélyen gyökerezik a hétköznapokban. Érdekes példa, hogy megengedték, hogy írásainkat kézjegyükkel ellássuk. Tömegek várták áhítattal és félelemmel, hogy sorra kerüljenek, mert bizony féltek. Szilvia haján végsőkig feszült a kendő, meg a ruha.

Totya király már Budapest közepén harcolt. Szárnyakat kapott, hogy ellenfeleit legyőzze a versengésben. Bármiről kérdeztem, válaszát a világmindenségről vallott felfogása befolyásolta. Énekhangját eltorzították a vonóhangszerek. A közönség tudta, hogy a következő esztendőkből korlátok közé kell szorítani az érzelmeket. Kisgyerekeket hajítottak le az emeletről, vagy a falhoz bilincselték őket. A csecsemők anyjuk ruhája alá bújtak, hogy lélegezhessenek.

Amikor kitört a forradalom, már csak kevés színész volt képes dalának eléneklésére. Az utcákon és a tereken példabeszédeket kiabáltak. Felbomlott a rend, mely a szájukba adta a szavakat. A zenészek nélkülöztek, bátran merem állítani, hogy minden szavukban hibákat fedeztünk fel. A költői tehetségeket számítgattuk, meg azt, hogy a nagy gyűjteményekben ki, hol és miként foglal helyet.

A legszívesebben idegenekkel ismerkedtünk. Az egyik lakás ablakába mint sok helyen másutt, fegyveres őrseget állítottunk. Kezdetben semmi célunk nem volt a gesztenyefákkal. Csak úgy vesztegeltek a tereinken cél nélkül, cselekmény nélkül, történet nélkül. Rájöttünk, hogy igazságot rejteneek. Töprengtünk és elmosolyodtunk, mert tudtuk, hogy mindez nem tarthat sokáig.

Nem volt nehéz felakasztani őket. A mozdulatokkal takarékoskodva támadtuk meg Totya királyt. „Kérem, ne tegye!” – kiabálta valaki – „Tegezzen minket, és kiabálja, hogy hol az ördögben vagy te szemét. És lőjön agyon játékpuskával felfegyverezve, lőszer nélkül. És ne mondja el, hogy honnan tudja. Azt sem, hogy kik ők, és honnan tudják?”

Azok furcsa, azonos, közömbös kifejezéssel lógtak. Himbálództak az ágakon ezen a holdfényes éjszakán. Az egyik orvos volt, a másik vasutas vagy könyvelő, a harmadik katonatiszt. Az egyik kinyitotta a száját nem tudtam, miről beszél. Beláttam a tábor udvarára. Láttam a tömegsírokat, melyek alig pár méterre voltak tőlünk.

KOMOR ZOLTÁN

Kádvitézek

A szerző vizuális munkáival

Talicskán érkezik meg az éj a faluba. A rozsdás kerekek nyikorgása felriasztja a templomtoronyban csüngő bőregerek hadát. Hártás szárnyaik átfésülik a hús levegőt: a szalma óvatosan kirázza magából a rég halottak sűrű hamvát.

Az édesanya kísértetként lebeg be a fiúk szobájába: kikerekedett szeméből legel a hold, fehér arcán az álom gyufasercégésének hosszú, fekete nyomai kanyarognak, mintha harci festékekkel lenne kikenve.

Figyeli, ahogy tátott szájjal szendereg a két gyermek: a takaró fel és lejár apró mellkasukkal, miközben édes leheletükkel átöblögetik a szobát. Tejszóke hajuk a párnából csiklandozza ki a tollakat. Az asszony a sötétből így szól hozzájuk: - Drágáim, csöppjeim! Gyorsan, keljetek, fürödnötök kell! Már készítem is a vizet, leszüretelem a szappant a fogasokról, és mind a kádba dobálom nektek. Drágáim, csöppjeim! Kiverjük az éjből a tisztító habot!

Válaszra nem vár, már cipeli is őket a fürdőszobába. A fiúk csak a kádban térnek magukhoz. A langyos víz átcsap sima hónuk alatt, buborékok ülnek meg a köldökükben.

- De anya... - így kezdik sirámukat. - Hiszen mosakodtunk lefekvés előtt! Igazán átsutakoltuk magunkat alul-felül. Anyaanyaanya...

- Sss... - Tartja az ujját a nő reszkető ajka elé, majd így szól: - Förtelmes rémálom telepedett az ágykeretre, amitől még most is füstöl a hajam. Azt álmodtam, hogy felnőttemek, és messzi magatok mögött hagytátok ezt a házat. Rablók, gyilkosok váltak belőletek. Ilyesfajta kések forognak lefekvés óta bennem... Szép tisztára, lelkeim, le kell csutakolnunk a balsejtelmeket drága bőrötökről!

A gyermekek erre nem szólnak egy szót sem. Összenéznek, majd egészen felélénkülnek, és egymást kezdik csapkodni a szappanos vízzel. Lábujaik közé a kád alján keringő dobókockák szorulnak. Az anya sorra emeli fel a kádból a kis lábikókat, lefújja róluk a szappanhabot, és nézi, mit mutatnak a kockák.

- Sok-sok szép hatos! - dicséri őket. - Most már igazán vár rátok a puha ágy. Lesatíroztam rólatok az ördög árnyékát. Irány hát a párna, gyümölcseim!

A gondolatok javítóműhelye. Aknák surrannak a recsegő deszkák alá, a denevérek karmai közül egyenest a hóba pottyannak a csillagok. Hegedűsök táncolnak most a tél néma traktusára a háztetőn, megannyi magányos sötét sziluett: bedobálják hangszereiket a kéménybe, az abból felszálló füst muzsikát görget az ég abrosz-sarkain.

- Drágáim, csöppjeim! - érkezik az álom függőnye mögül egy testetlen hang, amely ismét felriasztja a két fiút.

- Anya... - suttogják. - Olyan, de olyan fáradtak vagyunk.

- Sss... Vízet engedtem nektek a régi kádba - biztatja őket a nő, és már húzza is ki fiait a meleg paplan alól. - Gyertek, kincseim! Elő a skatulyából! Muszáj... Kell most fürödni! A szappant már leszüreteltem a fogasról. Szép tisztára, csinosra...

Elégnek a bocsánatok a pipában. Lekerülnek a ruhák: elővillan a gyerekek sima fenéke, a nő pedig megragadja a szappant, és dörzsölni kezdi vele a hátukat.

- Szétpukkant az álombuborék, fekete hangyák masíroztak elő belőle - magyarázza a fiainak. - Itt zizegnek még mindig a hajamban. Szörnyűséges, ronda bogarak! Bolyukat a temető földjéből gyúrják, a koporsókból kihordják az elföldeltek keserű könnyeit. Azt álmodtam, jaj, minek is mesélem el, hogy felnőttemek mind a ketten, egyik napról a másikra, és... Koldusok lettetek, akik megeszik a kutyákat. Eltűntek a torkotokban mind a kis kutyafejecskék, kincseim. Lasszóként pörgettétek a szakadt pórázt hajatok körül. Fogaitok közé ragadt a sok-sok bánatos vakkantás. Gyorsan, gyorsan, szép tisztára, lelkeim, le kell csutakolnunk a balsejtelmeket drága bőrtökről! A fiúk erre hatalmasat ásítanak. Kinyújtóznak. Lábujjaik közé másznak a kád alján keringő dobókockák. Az anya sorra emeli fel a kádból a kis lábikákat, lefújja róluk a vergődő hangyákkal teli habot, de a beszorult kockákon már nem látszanak a számok, rég lemosta róluk a szappan. A fürdőszobában nyughatatlan kísértetként forgolódnak a törülközők. Magukhoz ölelik a fáradt gyermekeket. Azok arcukat a textilbe fúrják.

- Gyorsan, gyorsan, be az ágyba! - pírít rájuk az asszony. Erre felgyullad a lant. Denevérek kezdenek mocomogni a csövezetekben: a szárnyuk szöszmötölésétől hangos az éj. Az anya maga is készülne lefeküdni, de ahogy felemeli a takarót, látja, hogy az ágyában száraz kórók fekszenek egymáson. Bánatosan sóhajt. Végül csak rátelepedik az ágyra, elalszik. Ahogy forgolódik, betölti a házat a recsegő növények hangja. Olyan, mintha papírok szakadnának az imakönyvből.

A gyermekek a másik szobában nehezen alszanak el, de amikor ráhull az álom szemükre, az édesanyjukat látják az égen keresztül lebegni, amint habzó szappanokat dobál rájuk a magasból.

- Drágáim, csöppjeim! - kiabál. - Ezeket itt az égből törtem, a felhők habja csorog rajtuk. Ettől lesztek igazán tiszták, a mennyei fény költözik tőlük bőrtökbe.

A szappantömbök pedig röptükben téglává változnak át. Kettőt pislantanak, és már egy fürdőkádban fekszenek. A horzsolásaiktól lassan rózsaszínné válik a víz.

A képzelet villámhárítója. Arra ébrednek végül, hogy a párna nyomja a fejüket. Egyszerre nyitják ki a szemüket a sötétben, benyúlnak a tarkójuk alá, sorra húzzák ki alóla az éles téglákat. A szoba közepére hajigálják őket, azok pedig rovarlábakat növesztenek, és a falra másznak. A fiúk álmosan figyelik a jelenetet, közben már hallják a távoli zubogást, az ezer eső hangját, a nagy vízesést, ahogy anyjuk a fürdőszobában a vizet folytatja a régi kádba. Lehunyják a szemüket, és látják maguk előtt, ahogy habot ver a csobogás. Látják a megannyi keringőző buborékot, érzik az orrukban a szappan illatát, elképzelik a víz langyos érintését. Egyetlen porcikájuk sem kívánja a fürdést.

„Drágáim, csöppjeim! Álomban felnőttemek és megöregedtetek. A koporsóba fekdttetek mindketten, én akkor már sehol sem voltam. Álomban körbe vett titeket egy gyászoló család, akit én nem ismertem,

és virágokat ültettek a mellkasotokba. Azok a virágok rögvest kihajtottak, szirmaik úgy hulltak, mint az én könnyeim. A szalmába ültette őket az északi szél.”

- A füttyeket is meg kell mosni!

A sok szappantól már egészen fehér a víz. Anyatej fodrozódik a kádban. A fogásra akasztott cipők maguktól hullnak le, és tapossák agyon a szőnyegen sürgölődő téglabogarak hadát. A vízben feloldódnak a kislány árnyékai; fekete tintaként kavarnak még egy ideig, majd eltűnnek, és érkeznek a smirglitörülközők.

- Ne fűrössz minket többet! - kéri a fiúk, a bőrük száraz a szappanlétől, a szemük is egészen piros, a textil vörösre dörzsölte papírtestüket.

Belesimulni az éjszakai szobába. Kikaparni a lélekből a maradékot, és megetetni a kutyákkal. A kulcslyukakba szorult csupa hatos oldalú dobókockáktól nem fordul a zár az ajtóknál. A pillákra fagyott könnyeket az anya pohárba teszi, rázogatja: koccnásuk mint a fiúk lábkörmei, amikor a kádzománccal ütköznek. Egy talicska denevér az ablak alatt. Vergődnek benne, bőrszárnyaik szétszakadnak társaik karmolászásától. Bóklásznak a percek. Az anya megágyaz a fürdőkádban fiainak. Párnát tesz a két meztelen gyerek feje alá, takarót terít rájuk, és csókot lehel a homlokukra. A csóknyom a fejükön egy pillanatra felizzik, majd az asszony megnyitja a vizet a két betakart fiúra, és indul kifelé a fürdőszobából.

- Jó éjt drágáim! Csöppjeim! A zuhatag tisztán tart majd titeket álló este, reggelig. A legcsúnyább álmok mindig eltűnnek a lefolyóban, meglátjátok.

Azzal ujjával kihessenti a fényt a szobából. A két gyerek lehunyja pilláit, és a víz egyenletes csorgását hallgatja. A félálom panírja. Egyszer csak nyihogás zendül a sötétben. Érzik, ahogy rázkódik alattuk a kád. Kiabálni kezdenek, miként a torkukon kifér. De az anya ezt már nem hallja. Mélyen alszik a másik szobában, a szemei mozognak, miközben álmait lapozgatja.

A kád megemelkedik. Kinyújtóztatja hosszú lólábait, és körbe-körbe kezd ügetni két reszkető lovasával az árnyakkal kibélelt fürdőszobában. Egy ideig járja örült köreit a csempén, majd kiugrik velük az ablakon, egyenest a sötétségbe, már az udvaron szalad a kádban ülő meztelen fiúkkal. A fürdőzőket megcsapja a februári hideg. A tél bekúszik csontjaikon, deret ültet a hajukba.

- Gyertek, vitézek! Szépre, tisztára mossuk a füttyeket is! - nyeríti alattuk az örült kád, majd átugrat velük a rozoga kerítés deszkái fölött, és messzire vágat foglyaival az éjszakába.

Élesen recsegnek az ágyra terített száraz kórók, ahogy a szobában fekvő asszony a bal oldaláról a jobbra fordul. A melle fel és lejár, az ajkán titkos mosoly dereng. Álmában két délceg katonának látja a gyermekeit, amint egy hatalmas paripa hátán törtetnek ismeretlen országok, királykisasszonyok felé.

- Kis vitézek! - rebegi, majd hagyja, hogy tovább ringassák a képzetek habjai. A lába lelóg az ágyról, kemény sarka a padlót súrolja. A lábujjai közé szorult dobókockák az egyes szám villan.

Tollszakadás. A hímzőcérna, amely az iránytűbe szövö északot. Valahol a széles határban áll egy kád: jégcsapok lógnak a pereméről, ezeken korcsolyázik a hold sápatag fénye. Benne már megfagyott mind a víz, a vízzel együtt jégzoborrá vált a két fürdőző is. Bőrük fehéren dereng az éjszakában, olyan fehéren, mint akikről minden piszkot, minden színt lemosott már a szappanos víz. Nyitott, fénytelen szemeik egymásra merednek. A faluban a tübe fektetett madarak éneke átmossa a falakat. Az elhamvadt hegedűk parazsától meggyulladnak a poros komódokban őrizgetett kendők. Az angyalok törött zsírkrétái a tetőkre potyognak.

KOMOR ZOLTÁN

Vazelin-matyó

Megpróbálom becserkészni a vazelin-matyót a mezőkövesdi autóbusz állomáson, de ismét csak legyek-ként dongják a buzik, tégelyes dobozaikat ütögetve. Persze mindegyik a szűrhimzésről faggatja az idős petrolátum-asszonyt, de valójában népművészeti érdeklődésük mögött az anális koitusz áll: valahányszor elfordul a nő, lekaparnak egy keveset az asszony vastag nyakán felgyűlt szintelen zseléből.

Sokan a végidők kezdetét látták abban, hogy egyszerre kezdett vazelint izzadni minden matyó - de mivel mindennek már sok-sok éve, s azóta se jelentkezett az apokalipszis négy lovasa, úgy fest, a világvége újfent csak elmarad. Maradtak helyette a vazelin-matyók, akik az izzadtságmirigyekből bugyogó petrolátum miatt immár képtelenek aktívan őrizni a magyar néphagyományt. Hiába ismerik a száröltést, hiába tudják a lapos öltés csínját-bínját, a tú kihull csillogó, csúszos ujjaiak közül. A matyó táncot sem járnak már: még a talpukból is vazelin csorog, voltaképp járnak se bírnak - csúsznak csak a nyálkán Mezőkövesden, mint a csigák. Így maradtak el a nemzetközi matyó napok, s lettek ők az endoszkópos és rektális vizsgálatok állandó fellépői.

Áttörök hát a sorfalon, és odalépek a vazelin-matyóhoz, majd biztosítom róla, hogy nekem is pünkösdírózsa dobog szív helyett a mellkasomban és átérzem kék színű bánatát. Majd megrázom előtte üres tégelyem, s megkérem, lekaparhatok-e egy adag petrolátumot görbe hátáról.

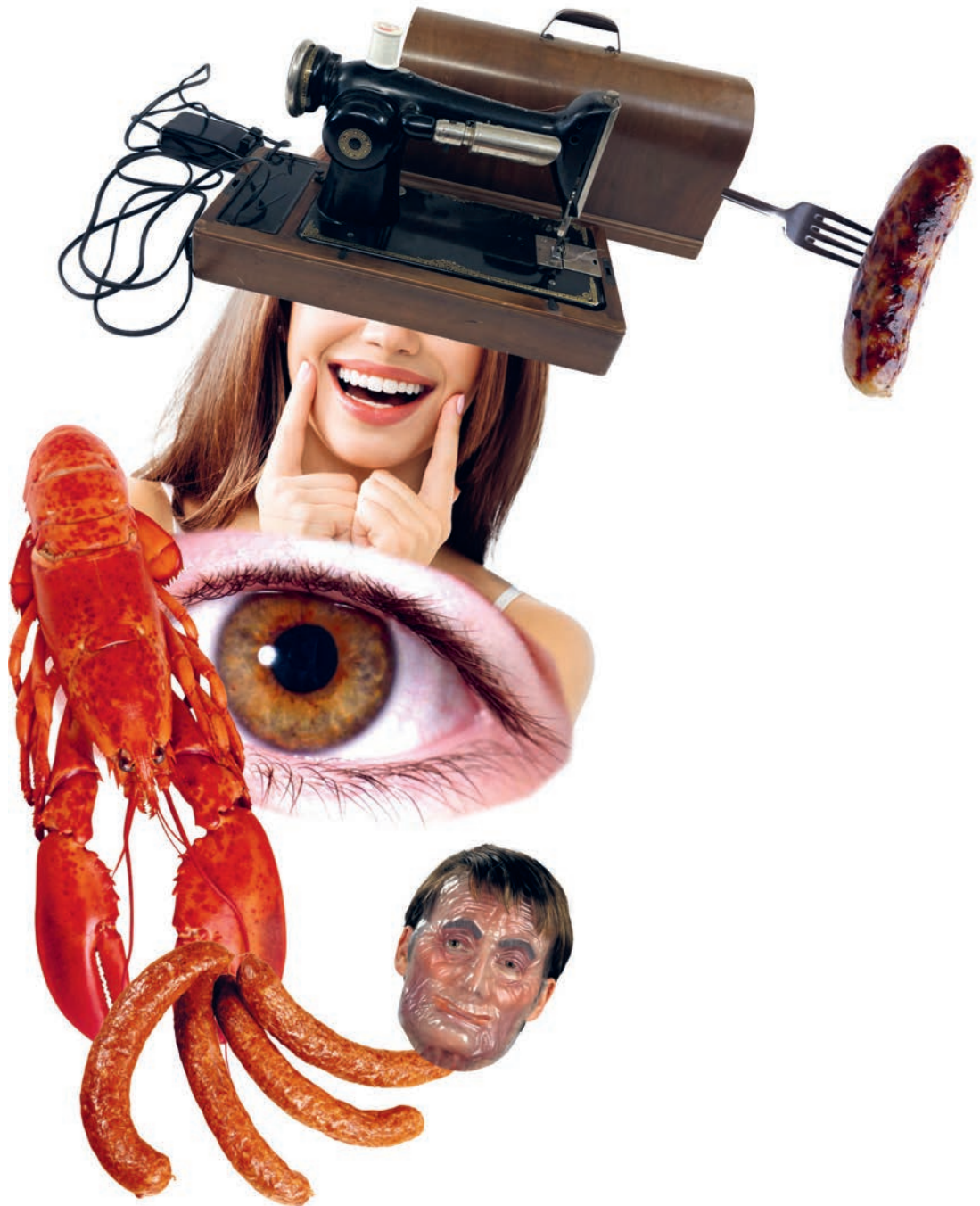
- Maga is biztos csak egy buzi, akit nem érdekel a nyolcasöltés - motyogja a zselét izzadó öregasszony.

- Én más vagyok, nekem égési sérülésre kell - válaszolom vérig sértve.

- No, és hol az az égés, mutassa!

- A seggemben - vallom, de ezzel rögtön a sor végére kerülök. Hirtelen körülöttem mindenkinek másodfokú égési sérülések, hólyagok jelentkeznek a végbelében. Na persze, mintha teafozészkor csakúgy le lehetne forrázni egy ember záróizmát.

Hogy is magyarázhatnám el nekik, hogy az én végbelemet a vazelin szabadalmaztatója, maga Robert Chesebrough sütötte meg még a XIX. században. Chesebrough szerint csodaszor volt a vazelin: kevesen tudják, de demonstrációs estjein a közönség előtt égette meg a saját bőrét, olykor pedig a nagyérdemű kíváncsi tekintetei előtt savat csöpögtetett magára, hogy aztán bekenje sérüléseit vazelinnel. És működött. Én voltam a segédje: gyertyával kinoztam, savval locsolgattam, olykor az én karomat is fűrészeltük az ámuldozó nép előtt, akik egy idő után már nem is a vazelin miatt jártak az előadásokra, csupán vérgőzre vágytak. No azért mindig vettek néhány tégellyel a varázskendőcsből: ám hogy fenntartsa az érdeklődést,

Chesebroughnak folyton merészebb produkciókkal kellett előállnia. Egy idő után már bevonta a közönséget is. Vágtuk, égettük a helyi gyermekeket, a szülők meg tapsikoltak hozzá. És még akkor se tettek semmit, amikor Chesebrough úgy döntött, lefejez egy utcakölyköt a színpadon. A vér a plafonig spriccelt, ám a vazelinból néhány nap alatt beforrt a nyakseb. Igaz, a gyermeknek nem nőtt vissza a feje, de teljesen benőtte a bőr a vörös nyaküreget – úgy festett, mintha egy tömzsi emberi hüvelykujj kandikálna ki, ami végig az oké egyezményes jelét mutatta, míg aztán el nem kaparták a földre.

– Én mondom, mindenre jó a vazelin – mondotta Chesebrough, és nekiállt, hogy kidolgozza az eddigi legmerészebb demonstrációnkat. Láthatóan nagyon izgatott volt, ugyanakkor félt is. Teát főzött a vazelinból, azzal nyugtatta idegeit. A városban akkor már csak rólunk beszéltek, és egy tűt sem lehetett leejteni a nézőtéren. Chesebrough anyaszült meztelenül, vazelin-kocsonya páncéljában állt színpadra, és felkonferálta az előadást. A terv az volt, hogy egy halfiléző késsel levágja a saját hímtagját, hisz őt már jobban izgatták a sérülések, mint a működő szervek – aztán bekeni vazelinnel, meggyújtja, feldugja a seggembe, és a vazelinnek hála a tűz okozta égési sérülések voltaképp azonnal begyógyulnak a végbelemben. Sok férfi persze viszolyog a gondolattól, hogy egy levágott, égő péniszt dugjanak a seggébe, de akkoriban már az anyámat is eladtam volna egy kanál petrolátumért. Valóságos vazelin-vámpírrá váltam. Chesebrough intravénásan adagolta nekem esténként, amitől vörös aszpikká vált a vér ereimben, és nyálkás csigaként érkeztek a zselé-hallucinációk. Ott álltam hát, letolt gatyával, Chesebrough pedig keményen dolgozott rajta, hogy átvágja a késéllal hímvesszője tövét. A sebre aztán rögtön vazelint kent, aztán meggyújtotta a kezében csüngő vért okádó húsrudat, és már tömködté is belém. Igen, ekkor fedeztük fel a vazelin szexuális sikosító funkcióját.

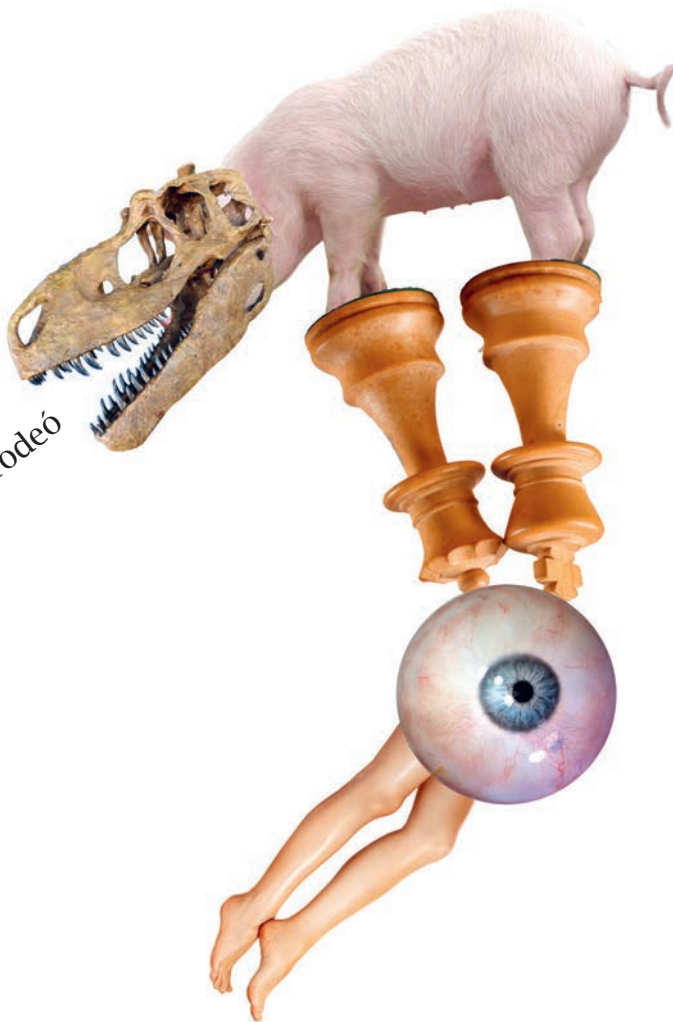
Sose láttuk viszont Chesebrough lángoló péniszét. A tüzes hímtag örökre elveszett bennem – lidércfényben lobogó féregként mászkál belső csatornáimban – éjszakánként érzem, ahogy perisztaltikus mozgással új és új területeket keres, ahol tüzeket okozhat, és mivel a petrolátum gyorsan ég, nem marad elég csodaanyag, hogy a sebeket belül begyógyítsa. Chesebrough 96 évesen hunyt el – hála a napi egy kanál vazelinnek, amit megevett: a halálos ágyán azt mondta, egyedül azt bánta meg életében, hogy valaha is belém dugta a férfiasságát.

Mindennek már 83 éve – Chesebrough bánatos szelleme azóta kósza dzsinnként a kiürült vazelin-tégelyekben és a kék matyóhímzésekben kísért, a hímtagja pedig bennem. Én azóta egy évet sem öregedtem, hála a napi egy doboz vazelinnek, amit magamba juttatok. Nem azért persze, hogy konzerváljam magam – csupán a belső sérüléseimet próbálom kezelni, s mellékhatásként csempézem át testem az évtizedek határvonalán. Pedig sok más emberrel ellentétben meg tudnám bocsájtani szövetgubómnak az öregedést. De hogy magyarázod el egy nyolcvan éves matyó asszonyoságnak, hogy csak azért akarod lekaparni a hátáról a váladékot, mert beléd rakta péniszét egy XIX. századi tudós.

A puha paraffin-matyó tovacsúszik – megfogni lehetetlenség, de az egyik fiú tégelybe gyűjti a hátul hagyott népies zsírnyalvakát – majd azt mondja, megosztja velem, ha akarom. De elfáradtam sebnek lenni – sebnek, ami sosem gyógyul be; sebnek, amit folyton kenetetni kell.

KOMOR ZOLTÁN

A varrógéprodeó

a kitörölt jegyzetekben lakoznak a legértékesebb gondolatok
minden más csupán fűző-pontos önámítás
egy látványtűzben meghalt kaszkadőr, púderezett szépséghiba
te is csak attól félsz, hogy kifecseged végül magad
és a legtöbb, amit a világra hagysz
az a dögszag

elhatározzák az elhamvasztottak, hogy újra összerakják magukat
port a porhoz gyűrjék testüket bár nem világos minek akarnak ide visszajönni
hisz itt minden csak fogazat
elhervadt szirom-doboz, a gyermeküktől irtózó anyák
aktatáskában hordott látélete

az egyetlen bajod, hogy sosem érezted otthon magad ebben a világegyetemben
a többi már csak bomlás-vizenyő, icike-picike megszállottság
rákos sejt-szövetizzadmány

elmegyünk a varrógép rodeóra
engem is felültetnek a dögre és miközben halotti leplet varr megpróbál levetni a
hátáról de én állom a sarat mert elégedettnek nevelt anyukám
- a csecsemőket csak a tárgyak érdeklik, aztán az ember felnő, és érdekesebbek
lesznek más emberek - mondja nekem a dühöngő varrógép - végül megöregszik, és
ismét csak a tárgyak lesznek fontosak, ez az élet szarforgása
majdnem a hátára fektet tenyésző pesszimizmusával, de szerencsére
egyensúlyban tartanak könnyeim

felboncolni egy régi fotót - ringatózni egykori önmagunkon azt tudunk csak
a megszólalásig szeretnék hasonlítani magamra, de még a tükör is kiröhög
asztal ez pokol ez és rímél az önámításra
mindenki külvilág

- megváltanálak, de kockázatos a műtét - vallja be az ugráló varrógép
a halotti lepel mindjárt kész, de nem merem megkérdezni kié lesz végül
- elég egyetlen szót vésnem a tüvel a homlokodra és kiszakadnál a márvány-mélyből
elég egyetlen szót beléd vájnom és kiduzzadna lelked a húsból kifakadna az
élet zsírja, de nincs szó erre a szóra - azzal a varrógép
ledob hátáról
(kérjük a Holdon a villanykapcsolókat, hogy szalutáljanak a bukásom előtt
szőrecesetes kagylók vagytok úgyis csupán, akik hisznek még a sötétségben
pedig a sötétség a gyertyalángok orgazmusa)

így zajlott tehát a nagy és híres varrógép rodeó
megható történet, aki hó ettől megolvad - a mészárosok a klopfolt húst ölelik
és a hurkákba zokognak a szépségtől - az evőeszközök pedig egymást aprítják
de nem találnak szájat, amibe a másik széttranszírozott fém-maradványait lapátolhatnak
látod én is inkább oszlásnak indulok ahelyett, hogy segítenék
de csak mert előrelátó vagyok és mert meghalni a halál előtt filozófia
de azért bizakodom
olykor elhiszem, hogy valami látványos jelenetnek lehetek a megrendezett speciális effektusa
máskor belátom
üres színpadnak suttogott sűgőlyuk-instrukció vagyok

GÁL HUNOR

\ i r t á s \

ma
                  csupasz
célratörés
                  vagy
két
                  félelmed
között
                  a tört
egész
                  körötted
az erdők
                  csak
kivágott
                  fák
s holnapokat
                  susog
a szén-
                  dioxid
mert valahol
                  számon
vagyunk
                  tartva
névtelen
                  halmazokban
mint
                  tömegsírokban
                  a
                  szénpor

\harmincnégy\

ez egy madár

amire vadásznak

méhgarázs 2.0

-áldozat a formáért-

ki-

ka-

par

a

helyzet. költözz ha **nem**

aka-

rod

visz-

nek.

mint

egy

abor-

tusz

SZOMBATHY BÁLINT

Talált vizuális költemények, 2007

VASS NORBERT

Kupakoskifli

Fotók a szerző készülő kötetéből, amely a Magyar Műhely Pixel-könyvek című sorozatában jelenik meg.

RÓCZEI GYÖRGY

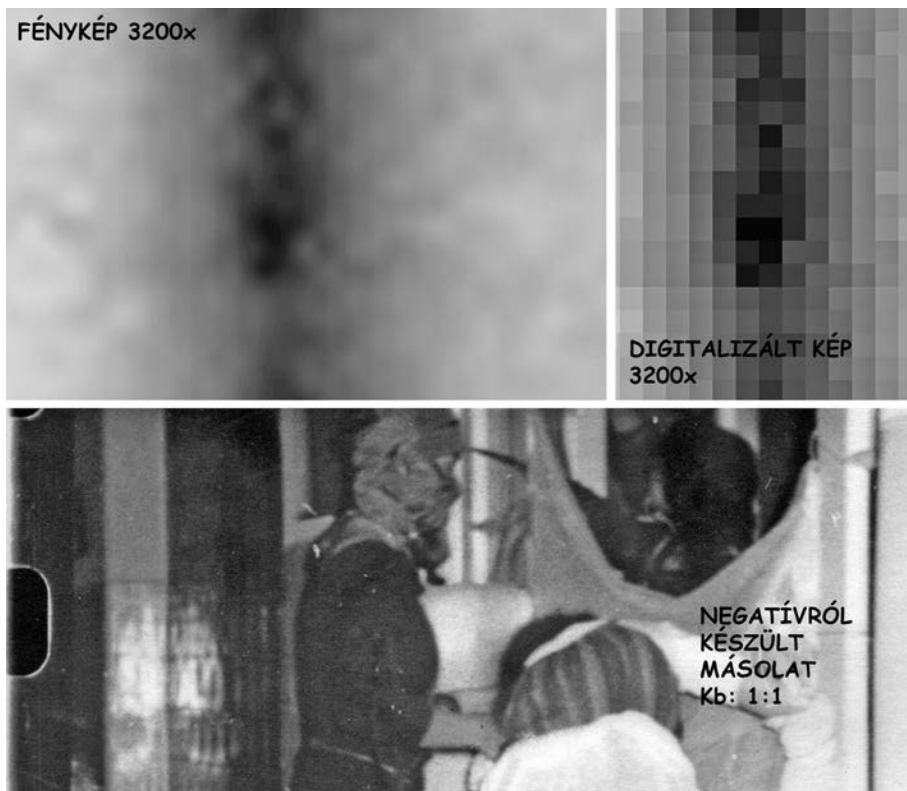
Nyomtatott fény

Egy féltéglával is be lehet verni szeget a deszkába, de ostobaság lenne azt hinni a féltégláról, hogy kalapács! Ám, ha a Mutt Iron Works-nél árusított piszoárról állítja valaki, hogy az műalkotás (Duchamp *Forrás*, 1917), nem téved (nagyot). Attól függ, hol látja... Az említett két dolognak persze semmi köze egymáshoz, de arra jó példa, hogy elgondolkozzunk azon, mennyire fontos a dolgok pontos megnevezése.

Amikor a múlt század elején a dada és később a szürrealizmus azt az eszmét hirdette, hogy „minden művészet, mindenki művész”, ezt maguk sem gondolták komolyan. „Szemen köpték a közizlést”, és legföljebb annyira érdekelte őket a „mindenki”, amennyiben sikerült azt megbotránkoztatni. Dehogy akarták őket bevonni a műalkotásba – inkább a mindig újra szomjazó gazdag polgár zsebéből kívánták elvonni a dollárt. Ellenben az „eszme”, melyre bárhonnét jött is, oly fogékony volt a XX. század csalódott embere, az avantgárdot sem hagyta érintetlenül. Amikor a dada „NEM MŰVÉSZET!”-ként definiálta az általa létrehozott alkotásokat, és ezt átvették a későbbi izmusok (a pop art-tól a body art-on át a koncept-artig), a kortárs művészetet leginkább úgy írhatjuk le, hogy azt a „bármi” törvénye jellemzi. Filozófusok és esztéták egymással versengve – hathatós médiatámogatással – addig ideologizálták a „bármit”, míg a művészetből kivonták a művészt is, hirdelve, hogy maga a néző döntse el, miről szól neki a mű. Azaz felfogásukban megszűnik az alkotó-befogadó páros; a mű nem lebeg közöttük, mint Mohamed koporsója, hanem marad a „bármi” – amit bárki létrehozhat, és erről a bármiről ki-ki azt gondol, amit csak akar.

Ki tehát a művész? – Mindenki... A klasszikus megfogalmazás szerint az alkotó, aki látja a szépet, megörökíti azt saját és mások öröme, és megtapasztalt élményének formát adva verset ír, fest, rajzol, fényképez vagy agyagból gyúr alakot – megosztja másokkal. Digitális korunkban a Facebook havonta 1,591 milliárd felhasználót és 400 millió megosztott fényképet regisztrál! És ez csak az egyik hálózat az interneten. Ha a 20. századba ragadt fogalmainkat használjuk, ki kell jelentenünk: az avantgárd győzött, a művészet átította e nemes bolygót!

De vajon tényleg így van, vagy valahol kegyetlenül lemaradt a gondolkodás (filozófia, esztétika) ebben a digitális korban, és szerepét átvette a technológia és a közgondolkodást meghatározó média? Míg Lyotard már a múlt század kilencvenes éveiben a posztmodern állapotról írt, és az állapot meghatározását a digitalizmusban látta, a legegyszerűbbnek talán az tűnik, ha a művészetben lezajlott folyamatokat is a digitalizmus oldaláról közelítjük meg.

A fény dokumentálása negatívról készített papírképen és annak digitális másolatán

A számítógépek és a mobiltelefonok (immáron „okostelefonok”) elterjedése és használata – akár művészi célokra is – érdekes pontosításokat tesz szükségessé. Elsősorban a képalkotási szempontokra figyelve megpróbálhatunk „tisztá vizet önteni” abba a zavarossal tele pohárba, melyben még ott úszkál az elmúlt korok hordaléka. Az első ilyen zavart – tán a legkönnyebben megfogható – a „digitális fényképezés” és a „digitális fényképezőgép” szóhasználatban leljük fel, ugyanis nincs digitális fényképezés.

A fényképezés azt jelenti, hogy fényképezőgéppel, camera obscurával, polaroiddal vagy közvetlenül egy fényre érzékenyített anyagon a fény segítségével (negatív, esetleg pozitív) képet hozunk létre. Ezt kémiai folyamat révén (előhívás, sötétkamra) rögzítjük. Természetesen a fényképezőgép egyetlen eredeti negatívot készít, az alkotó erről az eredeti negatívról készíthet több egyforma (vagy akár különbözőképpen előhívott, színezett stb.) másolatot. Ez is sötétkamrában, kémiai eljárással készül. A papírkép másolatból akár több száz is készülhet. A fényképező művész, ha munkáját kiállítja mint „eredeti” fotográfiát, másolatot állít ki, s annak eredetiségéről aláírása, pecsétje stb. tanúskodik.

A digitalizálás egy teljesen más folyamat! A gép megtartja ugyan az optikát, programja viszont a beérkező fényt adatként kezeli, és digitalizáló lapja („analóg” professzionális gépeknél cserélhető digitalizáló

Japán táj képe fényképen. (Utazási prospektusból.)

hátlap) képpontokként (pixel) rögzíti az adatokat. Pontosabban: a rögzíteni kívánt adatállományról pozitív (színes) képet vetít egy monitorra, és ha azt a gép használója jóváhagyja (exponál), elmenti az adatállományt. Az elmentett adatállomány azonnal visszaneézhető, és akár törölhető is. Erre fényképezésnél nincs mód, viszont kép sincs, csak egy üres-tele (0-1) jelekből felépült jó nagy adathalmunk. Ez az adatbázis a megfelelő programmal, programokkal feldolgozható. Ez viszont már egy másik terület – jó messze a fénytől és a sötétkamrától. (A kémiától még messzebb. Ez már „elektrográfia”.) Képfeldolgozás. Az adatokból felépített képet egy monitoron látva beállíthatjuk a program által javasolt értékeket, vagy módosíthatunk rajta. A képmódosító eljárásoknak (hála a Photoshop-nak) már csak a képzeletünk szab határt.

De még mindig csak egy adathalmunk van. Ráadásul digitális, amelyik tetszés szerint másolható, és ha digitális a másolat, csak a jó istenek a megmondhatóí, hogy a digitális állományt ki rögzítette. (El is helyeznek mindenféle azonosítókat adatállományokon, miket mások nagy körültekintéssel digitálisan eltüntetnek...) A monitoron látható „kép” viszont csak pszeudó; az eredeti kép a nyomtatott! Minden nyomtatott kép eredeti, még akkor is, ha nem az alkotója készítette, készítette. Ugyanakkor az esztétikai szempont is háttérbe szorul: egy „lopott” képről a „tolvaj” szebb nyomatot készíthet, mint az alkotó. Tehát az utolsó mondat a digitális képről: az adatállomány nem tekinthető semmilyen szempontból

Elképzelt táj digitális modellje. (roc_art, 2015.)

fényképnek a végeredmény hasonlósága ellenére sem, ráadásul egy adatállományról végtelen számú, méretű, anyagú és színű eredeti nyomat készíthető.

Ezzel túlléptünk azon a határon, amit a fényképezett és digitalizált kép kijelölt. A digitalizált kép jelenkorunk művészetének olyan meghatározója, amelyiket nehéz elkerülni. Egyre több olyan kiállítás nyílik közel s távolabb, ahol a kiállító művésztől kép helyett adatállományt kérnek, melynek nyomtatásáról a galéria gondoskodik. (Általában a művész megadja a nyomat méretét, és ezt talán meg is tartják.) Ennek általában anyagi okai vannak - itt is, ott is. A nyomat akkor is eredeti!

Az interneten egyre több galéria kínál digitális munkát, ahol a vevő dönti el, hogy adatállomány-másolatot vásárol-e, vagy az alkotó felügyelete mellett nyomtatott és aláírásával hitelesített eredetit (méret, anyag, keret választható). Ezért célszerű a megkülönböztetés a kétféle nyomat között: az eredeti print és az alkotói print megjelölés. Digitalizálni tehát mindenki tud, vagy legalábbis képessége meg van hozzá. Potenciálisan tehát mindenki művész e digitális korban. Már fény se kell hozzá, a digitális képköltés világa bejárhatatlan. Azonban bebizonyosodott az is, hogy sem a mű, sem a művész külön-külön, de még együttesen sem elég feltétele a művészetnek. Az y-generációnak ezt már nem kell magyarázni. Beleszülettek - legföljebb a fényképezés szót nem értik.

BÁLIND VERA

Szerb és magyar avantgárd művészek kapcsolatai a hetvenes években*

I. RÉSZ

Bevezető

Tanulmányom célja a szerb–magyar neoavantgárd művészeti kapcsolatok feltárása a múlt század hetvenes éveiben. Kiindulópontként a szlovén IRWIN csoport *East Art Map* című projektje szolgál, amely a közép-kelet-európai térség művészetének a feltérképezésére irányult. A projektben részt vevő művészek és művészettörténészek a témában érintett térség, azaz Közép-Kelet-Európa országaiból származtak/származnak, és közös munkálkodásuk célja a saját országuk 1945-től a mai napig terjedő művészetének egy tágabb kontextusban való elhelyezése (volt). Ezt az elképzelést többek között egy térkép formájában valósították meg, aminek funkciója egyrészt az volt, hogy transzparens módon jelezze a művészi gyakorlatot az adott időszakban és az adott térségen belül, másrészt hogy külső támpontokat biztosítson a kutatók számára. Az IRWIN ezt azért tartotta szükségesnek, mert addigi tapasztalataik alapján a szóban forgó térség országaiban a művészettörténeti kutatás leginkább az ország határain belül maradt, arra szorítkozott, és ezáltal az egyébként összefüggő terület művészettörténete töredékes lett. Ettől a gyakorlattól eltérően a projekt résztvevői egy összefüggő rendszer kialakítására koncentráltak, és nem utolsósorban a szakértők közötti együttműködést is célul tűzték ki.

Ehhez hasonlóan, szerb–magyar vonatkozásban úgyszintén egy térkép „megrajzolását” képzeltem el, amely kiemeli az eseményeket, a résztvevőket, illetve azokat az intézményeket, melyek fontos szerepet játszottak a kapcsolatok létrehozásában. Ezek egyben a viszonyulási pontokat jelentik, azokat a kapcsolódókat, amelyekhez képest és amelyek mentén létrejönnek az összekötő vonalak. Ezzel egy időben ki szerettem volna emelni a résztvevők jelentőségét nemcsak a nemzetközi, hanem a lokális kontextusokban is.

Az időhatár kezdetének a hetvenes éveket, pontosabban az 1968-as évet tekintem, amely egyaránt fontos volt a nemzetközi, illetve a lokális szerb és magyar kontextusban. Ez idő tájt megjelentek az első

* A tanulmány folytatásos közzlése abból az alkalomból történik, hogy a budapesti Ludwig Múzeumban 2019. szeptember 12-én megnyílt *A Bosch+Bosch Csoport és a vajdasági neoavantgárd* című történeti kiállítás.

neoavantgárd csoportok és törekvések, kialakultak az első kapcsolatok Jugoszlávia és Magyarország között. Bár Beke László szerint a korszak kezdete már 1965 körülre tehető, amikor az első happeninget tartják Magyarországon; teret hódít a pop art, illetve felbukkan más progresszív korabeli művészeti irányzat is.¹ A korszak végének az 1980-as évet vettem, habár a kapcsolatok folytatódtak a következő évtizedben is. Az általam használt „neoavantgárd” fogalom megfelel az erre az időszakra a szerb szakirodalomban használt „posztavantgárd” terminusnak.

Írásom első részében a két ország korábban, a két világháború közötti időszakban is létező avantgárd művészeti kapcsolataival foglalkozom, ezáltal részben igazolva a későbbi, hetvenes évekbeli kapcsolatok létezését is. Nevezetesen a történelmi események következményeként Szerbiában, különösen annak északi tartományában (a Vajdaságban), a 20. század folyamán végig jelen volt és ma is jelen van a magyar nép, amely hol mint többség, hol mint kisebbség szerepelt Vajdaság történelmében. A magyarok nagy hatással voltak a művészet kialakulására a tartományban, főleg a 20. század elején. Elsősorban ezeknek a Magyarországhatárain kívül eső magyar nemzetiségű alkotóknak köszönhetően jöttek létre kapcsolatok a két ország avantgárd művészei között, amelyek a később tárgyalt időszakban, a hetvenes években tovább fejlődtek.

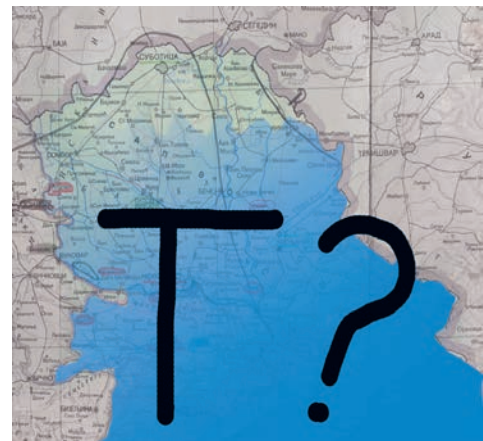
A második fejezet két részre oszlik, a jugoszláv (pontosabban szerb), valamint a magyarországi politikai helyzetet áttekintő részekre. Két párhuzamos egységről van szó, melyekkel a céлом a két ország helyzetének összehasonlítása volt, azaz annak a kontextusnak a felvázolása, amelyen belül és amihez képest a hetvenes években megjelentek a neoavantgárd törekvések. Egyrészt szeretném bemutatni a politika meghatározó szerepét mindkét ország kultúrájában, amely már a szocialista realizmus dogmájának meghonosítása óta jelen volt mindkét országban. Azoknak az eseményeknek, személyeknek, valamint intézményeknek a bemutatására összpontosítottam, amelyeket relevánsnak tartottam a kapcsolatok szempontjából.

Az utolsó fejezetben pedig a tulajdonképpeni kapcsolatokkal foglalkozom, dokumentumok és források alapján. Forrásanyagként leginkább a művészekkel készített interjúkat, illetve a korabeli sajtóban megjelent írásokat használtam.

1. A Vajdaság történelmének rövid áttekintése - Művészeti hatások a század elején

Amikor a szerbiai és a magyarországi művészek neoavantgárd kapcsolatairól beszélünk, vissza kell tekintenünk a 20. század elejére: a hetvenes évek folyamán kialakult összeköttetéseket a történelmi avantgárd művészek között létrejött kapcsolatok előzték meg. A téma művészettörténelmi kutatása során a Vajdaság sajátosságainak vizsgálata elkerülhetetlen. Tekintettel arra, hogy ez a tartomány csak az I. világháború után lett a Szerb Királyság része – azt megelőzően az Osztrák-Magyar Monarchiához tartozott –, a téma

1 BEKE László, *Tűrni, tiltani, támogatni. A hetvenes évek avantgárdja = A második nyilvánosság. XX. századi magyar művészet*, szerk. Hans KNOLL, Enciklopédia, Budapest, 2002, 229.

Szombathy Bálint: *Dagály*, 2008

kutatásának létjogosultságát az a tény támasztja alá, hogy a 20. század eleji lakosság többsége magyar és német nemzetiségű volt, míg a szerb lakosság kisebbséget jelentett. Ez az arány folyamatosan változik: a magyar népesség az uralkodó kisebbségi, de a mai napig létező közösség ebben a tartományban.²

Vajdaság egy sajátos, állandóan változó lakosságú terület. Ennek tudható be, hogy a művészeti szcéna fejlődése itt más volt, mint a szerbiai, a horvátországi, illetve a magyarországi területeken. Az uralkodó nemzetközi művészeti irányzatokhoz képest az osztrák, a magyar, a szerb, valamint a horvát kultúra hatásainak keveredése összetett művészeti fejlődést eredményezett. Egyéni, sajátos esetekről beszélhetünk, melyek a koordináta-rendszer pontjaihoz hasonlóan két szinten határozták meg a viszonyt (vagy az avantgárd esetében szakították azt meg) a vajdasági nemzeti kultúra és az uralkodó kulturális központok között: helyi és nemzetközi szinten.³

A vajdasági művészet teljes megértéséhez fontos a terület elmúlt 100 évének rövid történelmi áttekintése. Az I. világháború előtti időszakban a magyar kultúra és művészet erőteljes hatást gyakorolt a Vajdaságra.⁴ A 19. század második felében a szerb lakosság saját autonómiájának a kivívására töre-

2 Fontos kiemelni, hogy a Vajdaságban a már említettek mellett léteztek és ma is léteznek különböző etnikai közösségek: románok, zsidók, romák, bunjevácok (bunjevci), szlovákok stb. Ma a Vajdaság területén több mint 26 nemzetiségű lakik, és hat hivatalos nyelv van használatban (szerb, magyar, szlovák, horvát, román és ruszin).

3 Miško ŠUVAKOVIĆ, *Umetnost XX veka u Vojvodini: Kontradiktornosti i hibridnosti umetnosti XX veka u Vojvodini = Evropski konteksti umetnosti XX veka u Vojvodini. Muzej savremene umetnosti*, szerk. Ugren DRAGOMIR – Miško ŠUVAKOVIĆ, Vojvodine, Novi Sad, 2008, 24.

4 A modern festészet fejlődése Vajdaságban a budapesti és a bécsi művészet hatásához, a nagybányai festők vajdasági tartózkodásához, illetve a vajdasági szerb és magyar művészek erdélyi művésztelepeken szerzett tapasztalataihoz köthető. A 20. század elején, amikor a vajdasági városok polgárisodása végbement a tartományban, a művészeti élet változásai befolyással voltak a művészeti oktatásra: a művészeti iskolák és -telepek létrehozása

kedett. Miután levált Magyarországról, először a Szerb Királysággal egyesült, majd 1919 novemberében a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett.⁵ A 20. század folyamán a tartomány történelme igen fordulatossan alakult. Az Osztrák-Magyar Monarchia határvonalain elterülő tartomány a Jugoszláv Királyság része lett.⁶ A területet a II. világháború idején, 1941-1945 között a magyar fasiszta, valamint a Független Horvát Állam (Nezavisna Država Hrvatska - NDH) erői szállták meg. A háború végén a kommunisták vették át a hatalom irányítását, majd a Vajdaság a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság (Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija - SFRJ, 1945-1992) része lett. A hetvenes években Koszovóval együtt megkapta az autonóm tartomány státuszát, ami többé-kevésbé a JSZSZK többi köztársaságával tette egyenjogúvá, és a nyolcvanas évekig sikerült megtartania. Ekkor a jugoszláv föderáció felbomlott. A nemzeti államok önállósodási törekvései fegyveres összetűzéseket vontak maguk után Szlovénia, Horvátország, valamint Bosznia-Hercegovina területén. A kilencvenes évek elején, Slobodan Milošević hatalma alatt a Vajdaság elvesztette autonómiáját.⁷

Šuvaković és Šimičić szerb művészettörténészek hangsúlyozzák a fent említett politikai történések hatására bekövetkezett etnikai migrációk fontosságát, melyek hatással voltak a művészetre és a kultúrára. Ide sorolható a szerb kolonizálás az I. és a II. világháború után, a magyarországi emigráció érkezése a Magyarországi Tanácsköztársaság bukása után, a zsidók üldözése, a horvát usztrasák terrorja a II. világháború alatt, a németek és a magyarok üldözése a II. világháború után, illetve a kényszeres migrációk a kilencvenes években, melyek a Jugoszlávia szétesését kísérő háborúk következményei voltak.⁸

Šuvaković vajdasági művészettel foglalkozó tanulmánya szerint a 20. században, a területen a magyar identitás változásait követve az I. világháború után fordulópont következett be, amely többé-kevésbé meghatározóvá vált, a szerző szavaival élve „az anyaország felé irányuló szórványként” jelentkezett. A II. világháborúban a megszállás ideje alatt Magyarország fegyveres és politikai együttműködése a náci Németországgal az imperialista magyar nemzeti identitás megújulásához vezetett. A megszállást követő felszabadulás után és az JSZSZK hatalma alatt a magyar nemzeti identitás a szocialista kisebbségi modell példájára alakult újjá. A kilencvenes években Jugoszlávia szétesése után, a magyarok további emigrációját követően ez a kisebbség a szerbekkel szemben még alacsonyabb arányt képviselt a térség társadalmában.⁹ A vidék zavargásokkal sújtott történelme, összetett etnikuma termékeny közeget biztosított a művészeti produkcióknak.

---

magyarországi minták alapján történt. ŠUVAKOVIĆ, *Umetnost XX veka u Vojvodini...*, 50-58. Vajdaság művészetére nem ez gyakorolta az egyedüli hatást. A 20. elején a területre hatással volt az osztrák-magyar imperializmus, a magyar és a szerb nacionalizmus, az európai modern irányzatok és a szocialista modernizmus. *Uo.*, 30.

5 Vajdaság történetéről bővebben lásd Dimitrije BOAROV, *Politička istorija Vojvodine u trideset i tri priloga*, European consulting, Novi Sad, 2001.

6 A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (1918-1929) hamarosan megváltoztatta nevét Jugoszláv Királyságra (1929-1941).

7 Miško ŠUVAKOVIĆ - Darko ŠIMIČIĆ, *Centralnoevropski aspekti vojvođanskih avangardi 1920-2000. Granični fenomeni, fenomeni granica*, szerk. Dragomir UGREN, Muzej savremene likovne umetnosti, Novi Sad, 2002, 8.

8 *Uo.*, 8-9.

9 ŠUVAKOVIĆ, *Umetnost XX veka u Vojvodini...*, 57-58.

1.1 Az I. világháború előtti időszak

Az első Jugoszlávia területén,¹⁰ a közös állam létrejöttét megelőzően a művészetet az összetettség jellemezte. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság 1918-ban jött létre. Az állam létrehozása a délszlávok egy országban való egyesülésének álma volt. Ezeknek a népeknek azonban az egyesülés előtt is létezett saját nyelvük és kultúrájuk, s különböző művészi hatások alatt álltak.¹¹ Szerbiára Franciaország hatott. A francia befolyás a szerb mérsékelt modernizmus (*moderate modernism*) terén érvényesült, illetve az ennek keretein belül létrejött polgári kulturális értékek kialakulásában.¹² Horvátország, Bosznia-Hercegovina, valamint Szlovénia és a Vajdaság kulturális miliójét az Osztrák–Magyar Monarchiához való tartozás határozta meg; a művészeti és a kulturális keretet, melynek határvonalain belül fejlődött ezeknek az országoknak a művészete, Bécs határozta meg. Ezen kívül a Budapestről, Münchenből, valamint Berlinből érkező művészeti impulzusok is fontosak voltak. 1910 és 1919 között jelentek meg az első avantgárd jelenségek ezeken a területeken. Központjaik Zágrábban, Ljubljánában, illetve Belgrádban voltak. Ekkor még nem alakultak mozgalommá, de megelőzték azokat az avantgárd törekvéseket és eszméket, amelyek a II. világháború végét követően jelentek meg és fejlődtek ki. Az egyesülés után ezek a központok kapcsolatba léptek egymással, és így az együttműködések miatt nehéz elkülöníteni a szerb, a horvát vagy a szlovén avantgárd jelenségeket a többi jugoszláv országrészről kiragadva. Tehát nem beszélhetünk egységes, homogén művészi csoportosulásról. Ennek függvényében legkézenfekvőbb a *jugoszláviai avantgárdok* fogalmát alkalmazni.¹³

1.2 A jugoszláviai avantgárdisták¹⁴

A jugoszláviai avantgárdisták közel állnak a közép-európai, vagyis a magyar, román, csehországi és bolgár mozgalomhoz.¹⁵ A volt jugoszláv országok területén a történelmi avantgárd problematikájával a művé-

10 Három Jugoszlávia létezett: az első a Jugoszláv Királyság 1918–1941 között. A második a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság (JSZSZK), más néven az ún. titói szocialista Jugoszlávia, amely 1945-ben jött létre és 1992-ig létezett. Tito halála után, 1980-ban kezdődött a JSZSZK lassú bomlása, melyet Szlovénia, Horvátország és Bosznia-Hercegovina területén a tagországok önállósulásához vezető háborúk követtek. A harmadik Jugoszlávia (1992–2003) szövetségi köztársaság volt, melynek kötelékébe Szerbia és Montenegró tartozott.

11 Aleš ERJAVEC, *The Three Avant-gardes and Their Context. The Early, the Neo, and the Postmodern = Impossible Histories. Historical Avant-gardes, Neo-Avant-gardes, and Post-Avant-gardes in Yugoslavia, 1918–1991*, szerk. Dubravka ĐURIĆ – Miško ŠUVAKOVIĆ, The MIT Press, Cambridge (MA), 2003, 51.

12 ŠUVAKOVIĆ, *Umetnost XX veka u Vojvodini...*, 219.

13 Sonja BRISKI UZELAC, *Visual Arts in the Avant-gardes between the Two Wars = Impossible Histories*, 123.

14 Itt nem kívánok részletes áttekintést adni az első Jugoszlávia összes avantgárd irányzatáról. Azokat a törekvéseket sorolom fel, melyek a magyarországi kapcsolatok tekintetében jelentősek voltak.

15 Miško ŠUVAKOVIĆ, *Kontekstualni, intertekstualni i interslikovni aspekti avangardnih časopisa = Srpska avangarda u periodici*, szerk. Vidosava GOLUBOVIĆ – Staniša TUTNJEVIĆ, Matica srpska – Institut za književnost i umetnost, Novi Sad – Beograd, 1996, 111.

szettörténészek és elméletírók csak a 20. század hetvenes éveiben kezdtek el foglalkozni.¹⁶ Addig ez a művészet elnyomott, elfelejtett és mellőzött volt.

Az avantgárd mozgalmak a két világháború közötti időszakban jöttek létre (1918–1935) a modernista kultúra keretein belül, a polgári jugoszláv állam multikulturális közegében. Politikai irányultságuk szerint ezek a művészek baloldaliak voltak, és programjaikban világosan elhatárolták magukat a modernitás irányzataitól. Ennek következtében alkotásaik a hivatalos művészet peremére szorultak, és így kimaradtak a korabeli nemzeti irodalom és művészet korpuszából.¹⁷

Šuvaković szerint – ahogy már korábban említettem – a jugoszláviai avantgárdisták baloldali orientációjuk voltak: a marxizmus híveiként közvetlen vagy közvetett kapcsolatban álltak a kommunista párttal. Az alkotókat az anarchikus és szélsőséges művészi gyakorlatok alkalmazása, a saját koruk polgári társadalmának értékeivel és kultúrájával szembe forduló, romboló törekvések jellemzik.¹⁸ Tevékenységüket elsősorban az irodalom és a nyelvészet területén fejtették ki. Aleš Erjavec szlovén művészettörténész szerint ennek az a magyarázata, hogy egyedül a nyelv biztosította a nemzeti hovatartozás érzését azokban az országokban, amelyek nemrégiben még nem is léteztek önállóan, csak az Osztrák-Magyar Monarchia részeként.¹⁹

A jugoszláv avantgárd mozgalmak közös jellemvonása, hogy irodalmi kísérleteiket a sajtóban jelentették meg. A lap mint alapvető médium az avantgárd művészeti gyakorlat produktuma lett. Ebben az értelemben maga az avantgárd műalkotás volt.²⁰ A sajtó tehát nemcsak az avantgárd irodalmi kísérletek

16 A téma kutatásával foglalkozó elméletírókat lásd *Impossible Histories*, 5–6.

17 *Uo.*

18 *Umetnost XX veka u Vojvodini...*, 219.

19 ERJAVEC, *I.m.*, 39.

20 Passuth Krisztina szerint az egyik oka annak, hogy kevés mű született a hagyományos olajtechnika alkalmazásával, abban kereshető, hogy a zenitisták körében kezdettől fogva az írók száma dominált, miközben hiányoztak a kvalitásos képzőművészek. PASSUTH Krisztina, *Avantgarde kapcsolatok Prágától Bukarestig, 1907–1930*, Balassi, Budapest, 1998, 151.

fóruma volt, hanem összművészeti alkotás, melynek elemei a manifesztumoktól a képet és szöveget egyesítő kollázs-montázs struktúrákig terjedtek.²¹ Az avantgárd lapokban felborult a szöveges és a vizuális elemek aránya, s ezáltal bekövetkezett a műfaji és a diszciplináris határok keveredése, valamint azok túllépése.²²

Mivel az egyes jugoszláv államok különböző hatások alatt álltak a történelem során, a domináns avantgárd irányzatok is mások voltak egy-egy adott tagországon belül. Erjavec szerint Szerbia területén a szürrealizmus volt uralkodó.²³ Horvátországban a dadaisták és a poszt-dadaisták mellett a zenitisták alkottak többséget.²⁴ Fontos kiemelni, hogy a hangsúlyozottan jugoszláv szellemiségű csoportok összeköttetésben álltak egymással.²⁵ Mivel az avantgárd mozgalmakat erős egyéniségek vezették – akiknek a munkásságával gyakran azonosítani szokták az egész csoportot –, az együttműködések mellett gyakoriak voltak a konfliktusok és a rivalizálások a vezéralakok és az irányzatok képviselői között. A jugoszláviai avantgardistákat nemcsak a modernizmus követőivel történt összetűzések, konfliktusok jellemezték, hanem az egymás közötti viszályok is: dadaisták és zenitisták, zenitisták és szürrealisták között.²⁶

A szlovéniai avantgárd művészetben a legerőteljesebb vonalat a konstruktivizmus jelentette. Srečko Kosovel (1904–1926), a konstruktivista költészet egyik vezéralakja és a köré csoportosuló művészek alkották ezen irányzat képviselőit. Avgust Černigoj (1898–1985) festő, akit 1924-ben, a Bauhausban Moholy-Nagy

Branko Ve Poljanski: 77 öngyilkos. Szerelmi fantasztikus regény, Zágráb, 1923

21 ŠUVAKOVIĆ, *Kontekstualni, intertekstualni i interslikovni aspekti avangardnih časopisa*, 111–113.

22 Šuvalović szerint az avantgárd lapokat az intertextualitás, valamint az interképesség jellemzi, melyeket két szöveg, valamint két kép, de kép és szöveg közti viszonyok is definiálnak. A szöveges részek és a vizuális elemek határai felbomlanak.

23 ERJAVEC, *I.m.*, 18–19.

24 *Impossible Histories*, 15.

25 Példaként említhető Branko Micić Horvátországban élő szerb nemzetiségű alkotó munkája, aki a zenitista mozgalom létrejötté előtt, Ljubljánában adta ki 1921-ben az első avantgárd lapot, Svetokret címmel. Vö. *Umetnost XX veka u Vojvodini...*, 219.

26 ŠUVAKOVIĆ, *Kontekstualni, intertekstualni i interslikovni aspekti avangardnih časopisa*, 113.

László tanított, a trieszti csoport kiemelkedő egyénisége volt. A Novo Mesto nevű kisvárosban az olasz futurizmus hatása alatt létrejött harmadik áramlathoz Anton Podbevšek (1898–1981) és a köré csoportosuló fiatal írók társasága tartozott.²⁷

1.3 A zenitizmus

A zenitisták az azonos nevű lap²⁸ köré létrejött avantgárd csoport, mely lapot először 1921 és 1926 között adtak ki Zágrábban, majd később Belgrádban is.²⁹ A folyóirat szerkesztője és a mozgalom alapítója Ljubomir Micić volt. Irina Subotić szerint a lap jellegét kiadásának első évében az expresszionizmus befolyása határozta meg. 1921 után azonban a konstruktivista irányzat vált dominánssá.³⁰ Az expresszionisták és a konstruktivisták mellett Micić együttműködött a dadaistákkal, a futuristákkal és az absztrakt művészet képviselőivel. A lapban olvashatóak voltak filmmel, építészettel és színházzal kapcsolatos cikkek is. A gyakori konfliktusok miatt Micić helyi munkatársai többször cserélődtek. Kollégái közül kiemelkedtek Branko Ve Poljanski (Micić testvére), Dragan Aleksić, Boško Tokin, Josip Seissel (Jo Klek).³¹ A zenitizmus arra tett kísérletet, hogy a Balkánon létrehozzon egy mozgalmat, amely Európa balkanizációját tűzte ki célul. A zenitisták szerint a *barbárzseni* volt az a személy, akinek meg kellett volna újítania a fáradt Európát friss impulzusokkal.³²

A mozgalom vezéralakja, Ljubomir Micić nagy figyelemmel kísérte a korabeli eseményeket. Nemcsak a nyugat-európai művészet érdekelte, hanem nyitott volt a környező, azaz a közép- és kelet-európai országok avantgárd tevékenységeire is. Utazott, kapcsolatokat épített és együttműködött a külföldi rokon folyóiratok szerkesztőivel.³³ A Zenit nemzetközi karakterét éppen ezeknek az ismeretségeinek köszönhetően tudta elérni azáltal, hogy a szövegeket a szerzők eredeti nyelvén jelentette meg, fordítás nélkül.³⁴ A Zenitet megjelenésétől fogva a kozmopolitizmus és az internacionalizmus jellemezte.³⁵

Micić célja az új művészet tevékenységeinek népszerűsítése és pártolása volt. Ennek érdekében a folyóirat szerkesztése mellett előadásokat és kiállításokat szervezett, létrehozta az azonos nevű könyvkiadót,

27 ERJAVEC, *I.m.*, 43–45.

28 A Zenit digitalizált kópiáit lásd: <http://digital.nb.rs/zenit/fototipsko.html>. A mozgalom részletes monográfiája: Vidosava GOLUBOVIĆ – Irina SUBOTIĆ, *Zenit, 1921–1926*, Narodna Biblioteka Srbije – Institut za književnost i umetnost – SKD Prosvjeta, Beograd-Zagreb, 2008.

29 Összesen 43 különböző formátumú szám jelent meg. Vö. Darko ŠIMIČIĆ, *From Zenit to Mental Space: Avant-garde, Neo-avant-garde, and Post-avant-garde Magazines and Books = Impossible Histories*, 298.

30 Irina SUBOTIĆ, *Avant-Garde Tendencies in Yugoslavia*, Art Journal 1990/1., 22.

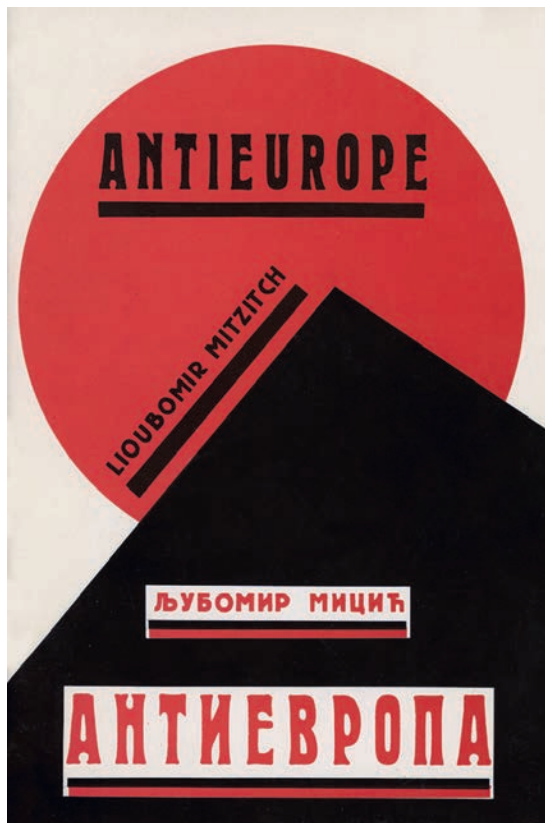
31 ŠIMIČIĆ, *I.m.*, 299.

32 ŠUVAKOVIĆ, *Umetnost XX veka u Vojvodini...*, 220.

33 Micić kapcsolatot tartott a lengyel Blokkal, a román Contimporanullal, a bolgár Plamikkal, valamint a magyar Ma című folyóirat szerkesztőivel. SUBOTIĆ, *Avant-Garde Tendencies in Yugoslavia*, 22–23.

34 ŠIMIČIĆ, *I.m.*, 299.

35 BRISKI UZELAC, *I.m.*, 139.

és a Zenit Galériát, amely az új művészet gyűjteményének alapját jelentette. Életművéből kiemelkedik egy belgrádi kiállítás, melyet 1924 nyarán hozott létre azzal a céllal, hogy a jugoszláv közönséget megismertesse a legújabb művészeti irányzatokkal.³⁶

A szerb és horvát fővárosban megjelenő Zenit gyakran tájékoztatott a szlovéniai művészetről is. Micić értesítette olvasóit az ottani művészeti történésekről, bátorította a szlovéniai fiatal művészeket s többször tartott előadásokat Ljubljánában. Testvérével, Branko Ve Poljanskival még a Zenit első számának megjelenése előtt dolgozott a Svetokret című folyóiraton.³⁷

1.4 A jugoszláv dadaizmus

A zenitizmussal párhuzamosan alakult ki a jugoszláv dadaista mozgalom, amely szintén nemzetközi jellegű volt. A szerb dadaizmus első fejezete Prágához köthető. Amikor 1920 és 1922 között a városban Dragan Aleksic egyetemi tanulmányait töltötte, a mozgalom vezéregyénisége lett, aki köré több művész csoportosult.³⁸ Aleksic együttműködött a németekkel, és ennek hatására a német dadaista aktivizmus befolyása alá került. Prágában

Branko Ve Poljanski csatlakozott hozzá, akin keresztül megismerkedett a zenitizmussal, majd kapcsolatba került annak tagjaival. A folyóirat munkatársa lett,³⁹ amelyben megjelentették és ezzel pártfogolták munkáit. Jugoszláviai tevékenységét megelőzően Poljanskival az egykori Csehszlovákia fővárosában szervezett dadaista eseményeket.⁴⁰

A zenitistákkal való együttműködése azonban viszonylag hamar véget ért Micić rivalizálása miatt. Az egyre jelentősebb és ismertebb dadaista vezéralak iránt ellenszenvet érzett, aki közkedveltségét többek között a Zenitben történt népszerűsítésének köszönhetette. A zenitistákkal való szakítás után 1922 májusában Aleksic Zágrábban elindította saját lapját, a Dada Tankot, illetve 1922 júniusában

36 *Uo.*

37 SUBOTIĆ, *Avant-Garde Tendencies in Yugoslavia*, 25.

38 BRISKI UZELAC, *I.m.*, 132.

39 Együttműködtek 13 számon, lásd *Uo.*, 136.

40 SUBOTIĆ, *Avant-Garde Tendencies in Yugoslavia*, 22.

a Dada Jazzt.⁴¹ A Dada Tank és a Dada Jazz megjelenésére válaszként Branko Ve Poljanski elindította az antidadaista Dada Jok című folyóiratot.⁴² Amíg viszont Aleksícnek sikerült nemzetközi kapcsolatokat létrehoznia és jelentős nemzetközi dadaista műveket megjelentetnie (például Tristan Tzarát, Kurt Schwittersét vagy Richard Huelsenbeckét), Poljanski csak nagyon szűk körben ismert alkotók munkáit adta ki.⁴³

A jugoszláv dadaisták cseh és magyar aktivistákkal működtek együtt, de fenntartottak kapcsolatokat más kiemelkedő európai avantgárd művészekkel is.⁴⁴ Mindezek mellett Aleksíc nemcsak a dadaista szövegek kiadásával népszerűsítette az irányzatot a szerb és horvát területeken, hanem kiállításokkal kísért ún. dadaista eseményeket, matinékat szervezett.⁴⁵

Miután megerősítette a dadaista fellegvárat Zágrábban, Aleksíc kapcsolatokat kezdett kialakítani vajdasági alkotókkal, akiknek segítségével előadásokat és matinékat szervezett nagyobb városokban. Pezsgőirodalmi, képzőművészeti és kiadói tevékenység fejlődött ki Zágráb mellett Eszéken, Vinkovcén, Újvidéken, Nagybecskerekén, Szabadkán, Temesváron, Aradon, Kolozsváron, Ungvárbán, Kassán és Pozsonyban.⁴⁶ Szerbiában később a dadaizmus meghatározó szerepét a szürrealizmus váltotta fel.⁴⁷

41 Mindkét lapnak csak egy-egy száma jelent meg.

42 Poljanski antidadaizmusát tartalmazza már a lap címe is, amely szójátékot jelent. A „jok” török származású szó, amely negációt jelent, míg „da da” dupla igenlést jelent szerb-horvát nyelven. Tehát Dada Jok, mint: igen-igen-nem. BRISKI UZELAC, *I.m.*, 137.

43 Szűkebb családjához tartozott Ljubomir Micić, illetve a felesége, Anuška (Nina Naj álneve). ŠIMIČIĆ, *I.m.*, 302-304.

44 BRISKI UZELAC, *I.m.*, 135.

45 ŠIMIČIĆ, *I.m.*, 307.

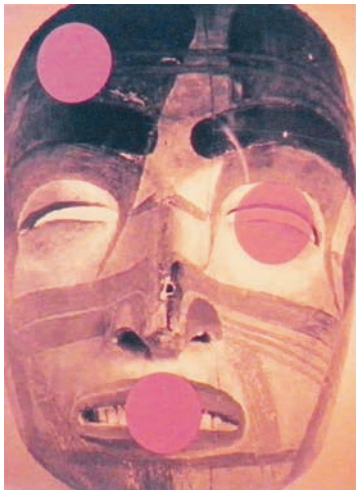
46 Marija CINDORI, *Aktivistička dadistička matineja u Subotici* = ŠUVAKOVIĆ-ŠIMIČIĆ, *I. m.*, 32.

47 *Impossible Histories*, 17.

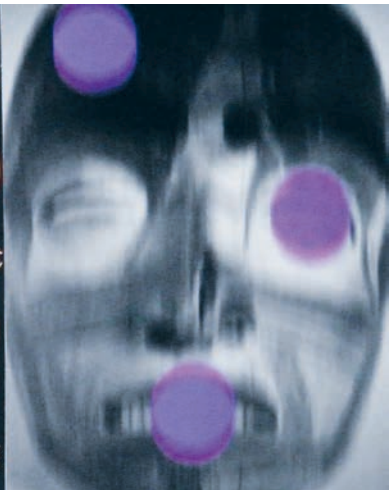
SIPOS SÁNDOR

Limitáció című kiállítása, május 30. - június 21.

P O W E R
O F
YOUR
T H O U G H T S
C A N
I N F L U E N C E

SPOT

*Sarah Bechter, Csizik Balázs,
Niklas Schöler és Szabó Kristóf kiállítása
június 30. – augusztus 9.*

A kiállítás annak a figyelemreméltó kezdeményezésnek az első állomása, amit Antal István képzőművész, a kiállítás kurátora indított el. Sokakkal hasonlóan ő sem születési helyén, hanem másik városban, városokban építi művészeti kapcsolatait és karrierjét. A bécsi és budapesti művészeket bemutató kiállítássorozat a párhuzamok és a különbözőségek megfigyelésére és tanul-

mányozására kínál kiváló alkalmat. A „Mi lett volna, ha?” kérdés épp úgy helytálló lehet a festmények, fotók és installációk előtt állva mint a „Mi lenne, ha?”.

A teremben körülnézve erős sejtés lehet bennünk, kik is a magyar művészek. A szocialista épületek erős atmoszférájának hatása mindkét művész képén tetten érhető. Nehezebb dolgunk van, ha a Hamburg közeli vagy az alpesi hegyekből származó művészek alkotásait nézzük. A művekben megjelenő érzéseket viszont, helytől és időtől elrugaszkodva megtapasztalhatjuk.

A megfigyelő pozíciójába helyezkedve hol madártávlatból, hol egy erkélyről vagy ablakból tekintünk szét,

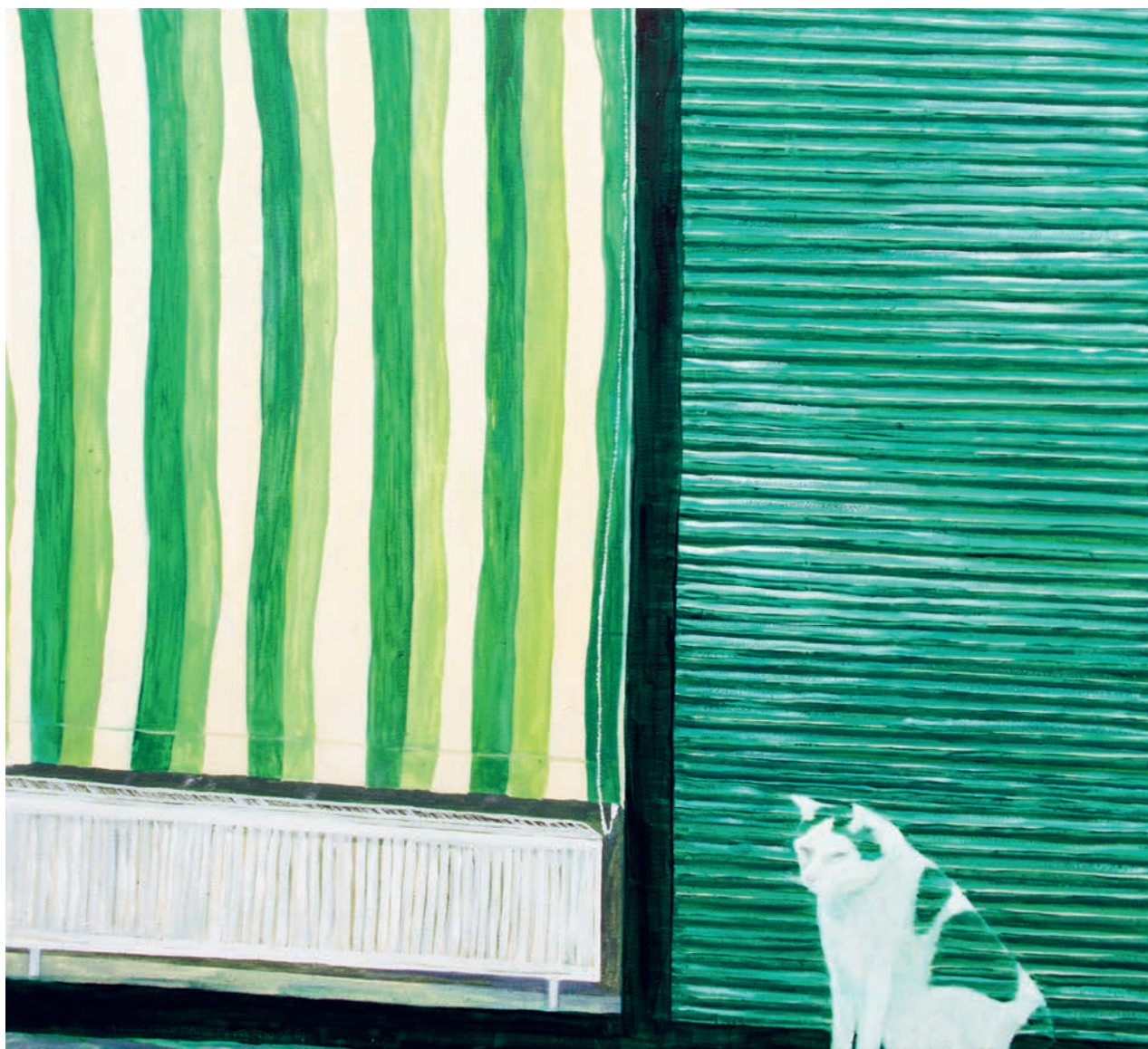

Csizik Balázs

de van hogy egészen közel, egy ágyon vagy kényelmes kanapén ülve szemlélődünk. Megfigyeljük a minket körülvevő épített világot. Érezzük a gondos építész munkáját, már-már elképzeljük őt tervező asztala fölé hajolva, de elképzeljük azokat is, akik a teret használják. A képeken nincs ott minden, és nincs ott mindenki, illetve nem látjuk őket, és ettől a hiánytól a megfigyelés még érdekesebb. Elképzeljük, ahogy egy kedves hölgy a napi nyolc, de inkább kilenc órás munka után fáradtan cipeli a bevásárlást; ahogy egy fiatal lány a sikeres vizsga után mártózik egyet a medencében, vagy ahogy szerelmi bánatában csak a függőnyt bámulja. Mi is megtaláljuk benne magunkat, azt a nézőpontot, amiből a saját történetünket költhetjük.

Természetesen jelen van a művész verziója is. Például Sarah Bechter a szabadidő és a munka közötti egyensúly fontosságáról gondolkodik, amely manapság egyre frusztrálóbb kérdés. A mai nap egy másik ismétlődő kérdése a természet és a modern élet közötti kapcsolat, amelyet Csizik Balázs nagyon óvatosan kérdőjelez meg kompozícióiban. Szabó Kristóf festményein az antik stílus a digitalizált világ esztétikájára rímel, szembesítve a mindennapi élet felgyorsulásával és a digitalizáció problémájával. Nicholas Schöler festményeit szemlélve pedig egyetemes kérdésekkel foglalkozunk, mielőtt úgy döntenénk, hogy megteesszük a lehetetlent.

KÓKAI ZSUZSANNA

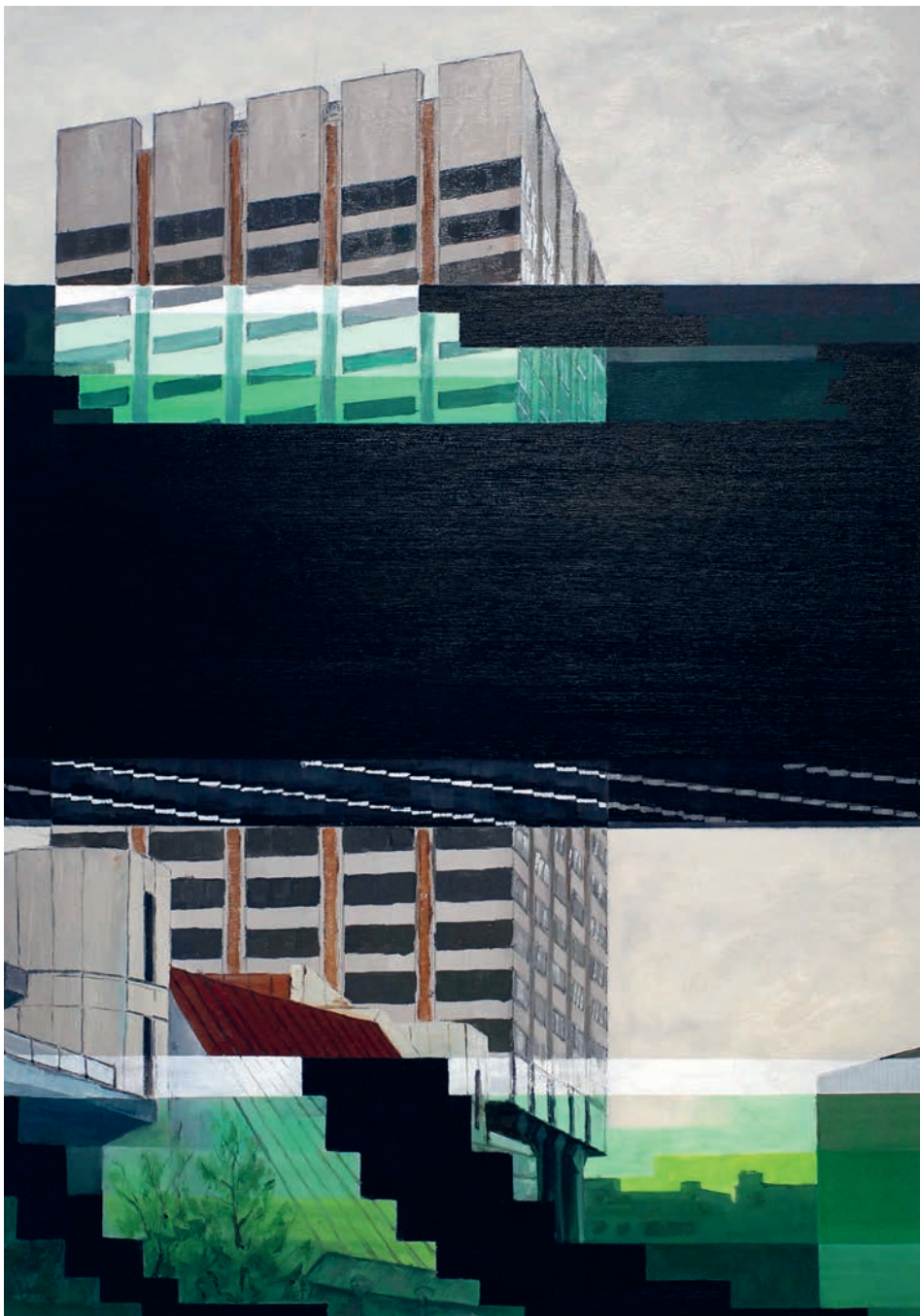

Sarah Bechter

Szabó Kristóf

FATÁLIS LEHETŐSÉG

Az Erdőszőlő Nemzetközi

Művésztelep kiállítása

2019. augusztus 17. - szeptember 6.

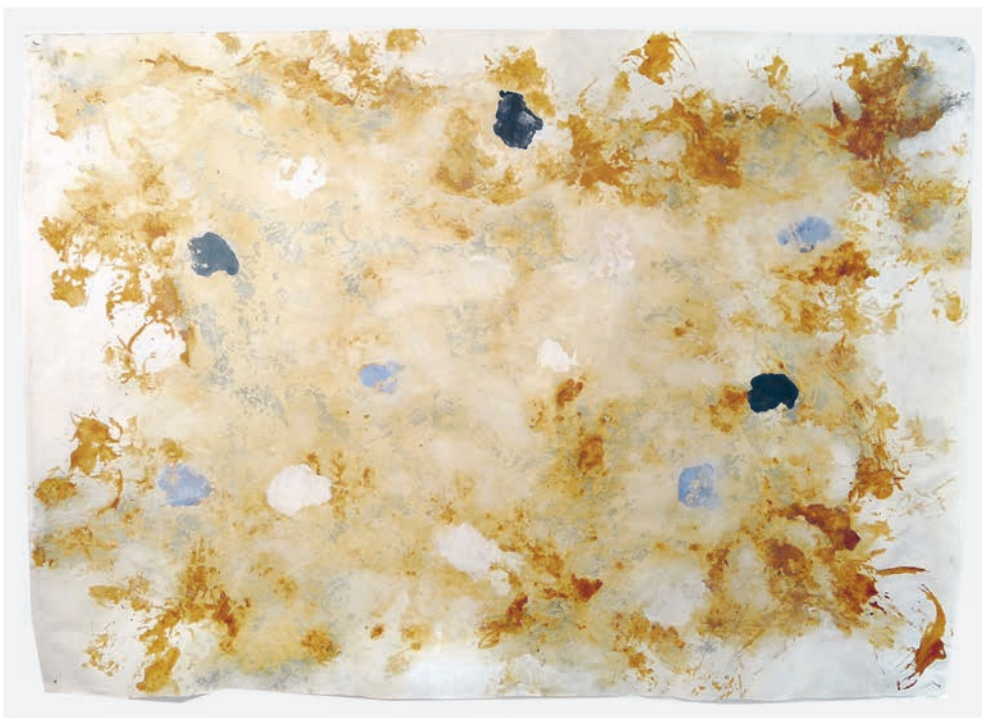
Kiállító művészek:

Hubert Sileczki (AT), Uta Heinecke (AT), Taskovics Éva (H), Bartus Ferenc (H), Lipták Ágnes (H), Nayg István (H), Palkó Tibor (H), Szitás Bernadett (H), Besenyey Zsuzsa (H), Zirczi Judit (H), Bíró Botond (H), Fejős László (H), Nagy Árpád Pika (H), Bob József (RO), Dagrún Matthiasdóttir (IS), Varga József (H), Gerlinde Thuma (AT), Kristine Schnappenburg (D), Lis Bunier (CH), Orsós Benke (H), Háth Nóra (H), Gaul Péter (H), Dér Virág (H), Ivo Weber (D), Gesine Grundmann (D), Miguel Mothes (D), Sebestyén Zoltán (H), Kácsor László (H), Cservenka Edit (H), Arkadiusz Ignaszak (P), Jozef Tihanyi (SK), Ferenc Petrla Senior (SK).

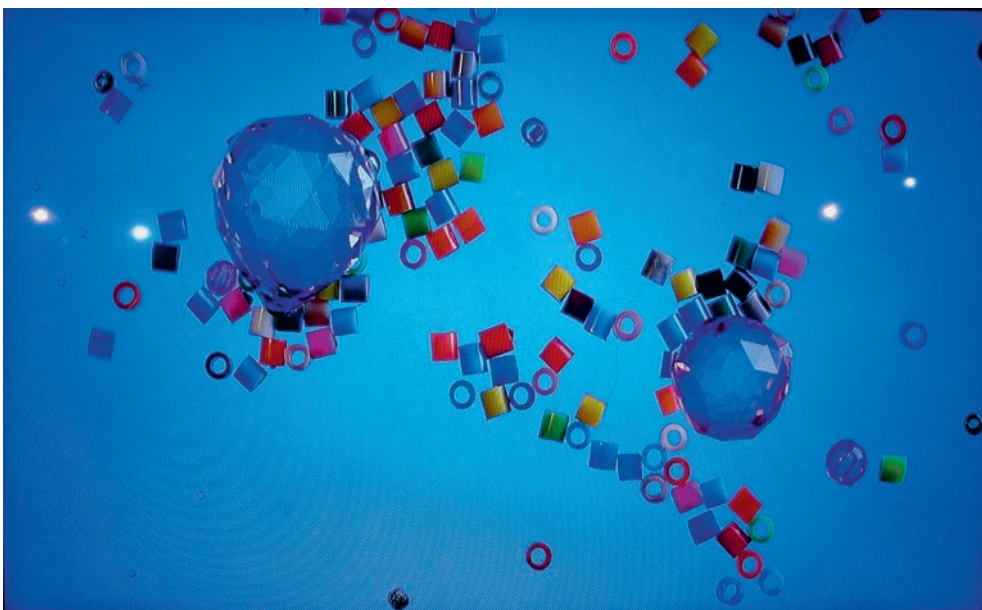
A 2019-es művésztelep hívószava: fatális lehetőség. A fatalizmus fogalma már az ókori görög mitológiában és a filozófiában is létezett. Továbbá a három nagy monotheista vallásban is jelen van a „predesztináció”, az előre elrendelés fogalma. Van-e lehetőségünk, hogy beleavatkozzunk életünk folyásába, mit is értsünk előre elrendeltetésen? Mi az, ami elkerülhető, és mi az, ami fatális (elkerülhetetlen vagy végzetes)? Ezek a kérdések gyakran felbukkannak életünk során. A fatális lehetőséget felfoghatjuk úgy, hogy az tulajdonképpen maga az ÉLET. Vajon milyen szerepe van, vagy lehet a kreatív, gondolkodó, előretervező embernek ebben az élet nevű folyamatban és sikerül-e szembeszállnia a SORSSAL, az elkerülhetetlenel? Vajon kinek van igaza? Annak, aki hisz a determinációban, és azt hiszi, hogy döntéseink csak illúziók, mert mindenről, ami volt, van vagy lesz, arról már van Valaki, aki tud és rendelkezik?

SEBESTYÉN ZOLTÁN

Kristine Schnappenburg

Besenyei Zsuzsa

Bob József

ACCUJ, 2017. Fotó: Pancho López

MEXIKÓ LELKIISMERETE

*Paola Paz Yee kiállítása
2019. szeptember 12. - október 4.*

A hagyományos földrajz ellopja a teret, ahogy a birodalmi gazdaság ellopja a jólétet, a hivatalos történelem ellopja az emléket, a formális kultúra pedig a szót.
(Eduardo Galeano)

Paola Paz Yee első magyarországi kiállítása olyan keresztmetszetet nyújt akcióművészeti és aktivista pályafutásából, melyet nagyon melegen ajánlok mindenkinek, aki a körülöttünk zajló társadalmi folyamatoknak nemcsak az elszenvedője, de kritikusa/krónikása, esetenként tükre szeretne lenni. Az akcióművészet fegyvertárával felvértezve megmutatni azokat a folyamatokat, amelyekről mindenki csak suttog, összekacsint, szemet

huny, fejét a homokba dugja. Igen, a hatalomról, a politika és a bűnözés összefonódásáról, az erkölcsök kisa-játításáról, gender-kérdésekről, egy macho kultúrában a nőikkel szemben elkövetett erőszakról, a félelem és öncenzúra ön- és közösségdeformáló hatásairól beszélek. Azokról a témákról, melyek idehaza is egyre több művészt foglalkoztatnak.

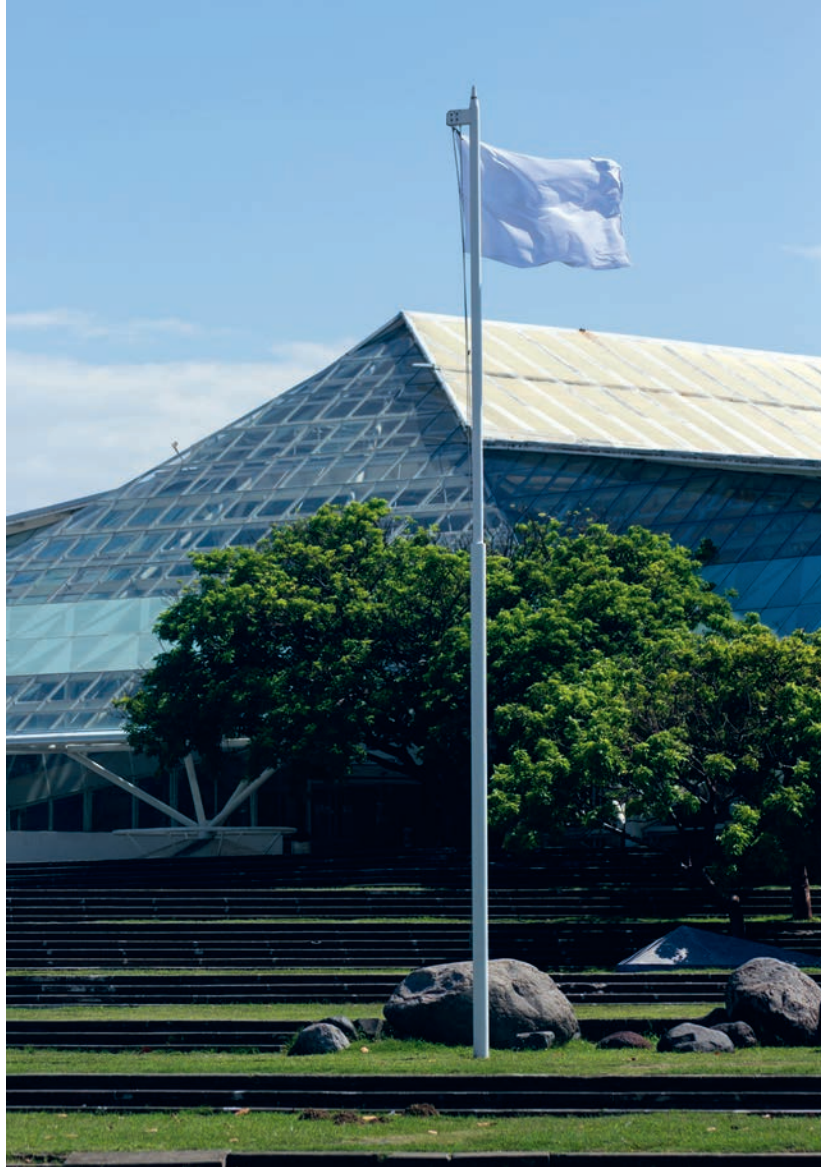
A kiállítás személyes vallomással indul. Egy hongkongi performansz fotójával és Paola családfáját ábrázoló puzzle-lal a kantoni Yee nagyapától kiindulva. A kínai származású, de már Mexikóban szocializálódott nagyapa beilleszkedése egy olyan kultúrába, ahol az őslakosoknak a spanyol hódítók által okozott traumája máig nincs megnyugtatóan rendezve, szinte lehetetlen feladatnak bizonyul. A leszármazottaknak, így Paolának sem könnyítette meg a gyermekkorát.

Következő ikonikus munkája az ujjlenyomat és az identitás viszonyát vizsgálja. A Lengyelországban bemutatott performanszában a személy- és önazonosság, a nyilvántartás és az emlékezet „a megtörtént ezért soha meg nem bocsátható” paradoxonára próbálja felhívni a figyelmet. Ami egyszer bekerül az ujjlenyomat tulajdonosának aktájába, az kitörölhetetlenül végigkíséri az életét. Nem létezik megbánás, nincs megbocsátás, nincs felejtés. Nincs törlés gomb. Eltűnik a személy, helyette adatok, megbélyegzés, és egy ismeretlen virtuális személy árnyképe rajzolódik fel egy elfelejtett számítógép elsötétülő képernyőjén. Na de mi van akkor, ha nincs ujjlenyomatod?!

A következő mű, amiről mindenképpen szeretnék pár szót ejteni a *Besame*, azaz *Csókolj meg* címet viseli. Ez az egyik legutolsó performansza amit a Guadalajarei

Kitörölhetetlen, 2009. Fotó: Mariusz Marchewa

...az elnémitott ige, 2017. Paola Paz Yee archívumából

Museo Cabañas felkérésére készített idén júniusban. Olyan előadásról van szó, amiben személyesen nem is szerepelt, de ebben az esetben ez senkit sem zavart. A városhoz ugyanis személyes kapcsolatok fűzik, mivel tinédzser éveit itt töltötte; egy olyan témához nyúlt, amit nap mint nap megtapasztalt. A helyi egyház által működtetett árvaházból kikerülő fiatalok egy része az utcán, szexmunkásként próbál megélni. Az árvaház apácai próbálnak segíteni ezeknek a fiataloknak, így

kialakult egyfajta élő kapcsolat az árvaház és a szexmunkások között. Mivel mélyen katolikus városról van szó, ez a téma a helyi közösségekben semmilyen módon nem jelenik meg. Paola a múzeum kurátorával közösen talált egy szexmunkást, aki az említett utat végigjárta, sőt művészeti tanulmányokat is folytatott, és felvállalta azt, hogy a múzeumban, ellenőrzött keretek között - a kiállítás megnyitója alatt - személyazonosságát egy fehér lepellel a fején védve meztelenül kifekszik.

Éteri akció, 2009. Fotó: Michelle Browne

Az előre elkészített teremben egyetlen felirat állt, mégpedig a „bésame”, és egy tetovált meztelen test volt látható, körülötte hatalmas szögekkel átszurkált almák lógtak mindenütt. A teremben kifüggesztett felirat arra szólította fel a látogatókat, hogy csókolják meg a meztelen testet, és helyezzenek mellé egy-egy szöveget, megszabadítva „Évát” bűneitől. A következő installáció leírásához nem tennék hozzá semmit: *Járni tanulok*, 2005–2010–2018. Mexikóban átlagosan egy lányt/nőt gyilkolnak meg két és fél óránként kizárólag a neme miatt. A macho kontextusból kifolyólag ezt feminicide-nek (a nőgyilkosságok jelensége, amely erőszakos halálesetekkel jár) nevezik. Tehát nőként naponta legalább 9-szer van esélyem erőszakos módon meghalni.

Végül a *Csőbörből vödörbe/Circulus Vitiosus, Az elnémított ige/Del verbo silere* és az *Íme/ Accu* politikai

perspektívájú performanszokat emelném ki az opuszból. Mindhárom kiállított mű esetében a már említett feminicide gyilkosságok kortárs művészeti kontextusba helyezve jelennek meg. Olyan emlékhelyek létrehozását szorgalmazzák, amelyek az intézmények által elhallgatott erőszakos cselekedeteket újraértelmezik és megőrkítik.

Paola Paz Yee-vel nem először és remélhetőleg nem is utoljára találkozhattunk Budapesten, hiszen tavaly óta félig-meddig budapesti lakos lett, és ezalatt az idő alatt több performansza is volt, többek között a Fészek Klubban és a Városligetben. Kurátorként a Transart Communication performansz művészeti projektben mutatkozott be.

JUHÁSZ ROKKO

HÍREINK

A Visoni Altre Galéria adott helyet az Emilio és Franca Morandini által szervezett Perfomedia 2019 Art Action Performing Arts Festival-nak Velence városában, július 5. és 7. között. A sokéves hagyományra támaszkodó rendezvény minden évben Európa más városában valósul meg. Velencében, a legtöbb performansz színhelye az igéző fekvésű Campo del Ghetto Nuovo tér volt. A fesztivált a nemrég elhunyt Swierkiewicz Róbert emlékének szentelték, aki eredetileg a rendezvény résztvevője lett volna. A számos szereplő között ott volt Gian Paolo Roffi, Carla Bertola, Alberto Vitacchio, Marilena Vita, Ana Milovanović, Daniel és Christiane Daligand, Helina Hukkataival, Inari Virmakoski, Janes és Pedro Denis. Magyarországot Szkárosi Endre képviselte.

A Vajdasági Írószövetség augusztus 26. és 29. között rendezte meg a 14. Újvidéki Nemzetközi Irodalmi Fesztivált. A Jovan Zivlak koordinálta eseménysorozaton Jean-Luc Despax (F), Ahren Warner (GB), Eduardo Moga (ES), Tobias Burghardt (D), Jona Burghardt (Argentina), Jacek Napiórkowski (P), Valentina Valentinovna Jefimovskaja (R), Ilija Kozlov (R), Étienne Faure (F), szerb részről pedig többek között Đorđe Kuburić, Saša Nišavić,

Irina Hardi Kovačević, Milan Nenadić, Branislav Živanović és Dejan Aleksić vett részt. A kortárs magyar költészetről Virág Zoltán tartott előadást. A hagyományosan évenként egy fiatal költőnek átadott Branko-díjat ezúttal Kristina Milosavijević kapta, a fesztivál nemzetközi díját pedig Szkárosi Endre nyerte el.

Az 1973-ban Topolyán alapított Nagyapáti Kukac Péter Díjat az idén Szombathy Bálint multimediális művész, a község szülőtte érdemelte ki. A díjat szeptember 13-án adták át a helyi Művelődési Ház kiállítótermében, ahol a kitüntetett önálló kiállítása is megnyílt.

A budapesti Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeumban szeptember 12-én nyílt *A Bosch+Bosch Csoport és a vajdasági neoavantgárd mozgalom* című visszatekintő kiállítás. A java-részt magyar alkotókat tömörítő csoport ötven esztendeje alakult Szabadkán. A mintegy hatszáz műtárgyat számláló kiállítás anyaga többségében a zágrábi Marinko Sudac Gyűjtemény állományából került ki. A megnyitón Boris Buden filozófus mondott beszédet. A még aktív csoporttagok közül Csernik Attila és Szombathy Bálint volt jelen (lásd képünkön).

Szombathy Bálint, Fabényi Júlia, Marinko Sudac, Boris Buden és Fehér Zsuzsanna a Ludwig Múzeum kiállításának megnyitóján (Fotó: Bakos Zoltán)

MUNKATÁRSAINK

ARANYI LÁSZLÓ

Keszthelyen született 1957-ben. Több irodalmi lap közölte verseit: Életünk, Tiszatáj, Új Forrás, Élet és Irodalom, Árgus, Pannon Tükör, Kapu, Új Symposion, Kalligram, Kortárs, Vár ucca műhely, stb. Néhány esztendőn át az akkor még párizsi Magyar Műhely szerzője is volt. Angol nyelvterületen is rendszeresen publikál alternatív, avantgárd lapokban. Önálló könyvei: *(szellem)válaszok* (versek, 1990), *A Nap- és Holderők egyensúlya* (versek, 2011), *Kitérített Rókabőr (Egy Kívülálló feljegyzései)*, 2017). Régi tagja a Magyar Írószövetségnek. Gyermekkorától elmélyülten foglalkozik okkultizmussal, mágiával. Spiritalista médium. Jelenleg Budapesten él.

BÁLIND VERA

1984-ben született a szerbiai Rumán. Tanulmányait az ELTE BTK művészettörténet szakán végezte 2010-ben. 2016 óta 3D grafikusként dolgozik.

GÁL HUNOR

1995. augusztus 24-én született Gyergyószentmiklóson. Ex-bölcsészkaros. Az irodalom mellett zenével és festéssel foglalkozik. Súlyos zenét hallgat.

JUHÁSZ ROKKO

1963-ban született Kéménden. Költő, képzőművész, művészetszervező. Budapesten és Mexikóvárosban él. 1987-ben többedmagával Érsekújváron létrehozta a Stúdió érté kortárs művészetszervező csoportot, amely utána Transart Communication néven performanszművészeti fesztiváljairól lett ismert. Akcióművészként három világrész harminchat országában mintegy kétszáz fellépést bonyolított le, workshopokat tartott, több egyéni kiállítása volt. Művei bekerültek számos antológiába és gyűjteménybe.

KÓKAI ZSUZSANNA

1991-ben született. 2017-től a MŰTŐ tagja. A Moholy-Nagy Művészeti Egyetem kurátora és kommunikációs menedzsere. Zenei projekteken is részt vesz, többek mellett az MMN elektronikus zenei blog és Lahmacun közösségi rádió munkatársa.

KOMOR ZOLTÁN

1986-ban született Debrecenben. A bizarro fiction magyarországi képviselője; író, képző- és zeneművész. Első könyve *Mesék Kaptárvárosból* címmel 2010-ben jelent meg. A József Attila Kör tagja, a Katapult Kortárs Alkotói Oldal főszerkesztője. Angolul két kötete jelent meg.

MAGÉN ISTVÁN

1950-ben született Budapesten. Ismert képzőművész, rendszeres publicisztikai tevékenysége mellett elbeszéléseket publikál, könyveket illusztrál. *Isten a fegyvergolyóban* című regényét 2014-ben adta ki a Pont Kiadó.

RÓCZEI GYÖRGY

1956-ban született Budapesten. Tanár, képzőművész, szerkesztő. „A művészet szabadságáért végzett kiemelkedő munkásságáért” többször megkapta az NIPP-díjat. *A sámán útján* című képregénye 1995-ben jelent meg.

SZOMBATHY BÁLINT

1969-ben a szabadkai Bosch+Bosch Csoport alapító tagja. 1971-1972 és 1985-1991 között az újvidéki Új Symposion című folyóirat grafikai, illetve művészeti szerkesztője. 1989-től a Magyar Műhely című folyóirat főmunkatársa; 2003-tól szerkesztője, 2011 óta felelős szerkesztője. A Magyar Műhely Pixel-könyvek című sorozatának szerkesztője (2004-), az azonos nevű galéria kurátora. 1993-tól tagja a Magyar Írószövetségnek. A Magyar Elektrográfiai Társaság alapító tagja (2001).

VASS NORBERT

1985-ben született Kaposváron. 2009-ben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett oklevelet történelem és kommunikáció szakon. 2011-2014 között a Képirás internetes folyóiratot szerkesztette, 2011-től 2015 márciusáig a KULTer.hu VizuálKULT rovatáért felelt, 2014 januárja óta a Szépirodalmi Figyelő, 2015 márciusa óta a SZIFonline szerkesztője. 2016-ban az AmbrooBook gondozásában megjelent *Hallgat* című első kötete. A Magyar Műhely Kiadó Pixel-könyvek sorozatában 45 fényképet tartalmazó műve megjelenés előtt áll.

magyar műhely

MAGYAR MŰHELY művészeti folyóirat | Ötvenhetedik évfolyam | 189. szám - 2019/3

Felelős szerkesztő: Szombati Bálint

Főmunkatárs: L. Simon László

Szerkesztők: Juhász R. József, Szkárosi Endre

Alapító szerkesztők: Bujdosó Alpár, Nagy Pál, Papp Tibor

A borító 1. oldalán Paola Paz Yee: Csöbörből vödörbe, 2010. Fotó: Roberto Uribe

A borító 4. oldalán Komor Zoltán montázsa, 2019

Tördelés: Layout Factory Grafikai Stúdió

Nyomdai munkák: *mondAt Kft.*, www.mondat.hu

Cím/Address: H-1463 Budapest, Pf.: 823, Hungary | Tel./fax: +36-1-321-4757

Kiadja a Magyar Műhely Alapítvány | 1072 Budapest, Akácfa utca 20.

Felelős kiadó: Szombati Bálint

Adószám: 18073946-1-42 | Számlaszám: 10102086-09742602-00000000 | ISSN 0025-0201

Előfizetési díj: 3000 forint/év

Egy szám bolti ára: 800 Ft

HALÁSZ
KASTÉLY
KÁPOLNÁSNYÉK

Ősz/Tél a Kastélyban

A kápolnásnyéki Halász-kastély programjai

2019. OKTÓBER 25. – 18.00

Kastélymesék

Különleges programsorozat, ahol különleges vendégek személyes történeteik segítségével hívják varázslatos kalandozásra hallgatóságukat.

Maklár László Artisjus-díjas karmesterrel, az Operettszínház zeneigazgatójával **Rodics Eszter**, a kastély igazgatója beszélget.

2019. NOVEMBER 10. – 11.00

Domborműavatás

Bory Jenő születésének 140. évfordulóján a jeles szobrász Fejér megyei közéleti panteonba kerülő domborművét, **Pintér Balázs** szobrászművész alkotását **Cser-Palkovics András** Székesfehérvár polgármestere avatja fel.

2019. NOVEMBER 16. – 10.30

FÜLEmüle

Gyerekeknek szóló koncertsorozat: fülelj, énekelj, játssz, próbáld ki a legkülönbözőbb hangszereket remek művészek iránymutatásával és társaságában. A délelőttök házigazdája: **Bartek Zsolt** klarinétművész.

2019. NOVEMBER 18–24.

Vadászfegyverek – Fegyvervadászok

Kiállítás – konferencia – aukció
Egy hét a hazai vadászfegyver-kultúra népszerűsítése és hagyományainak felelevenítése jegyében.

Fegyvertörténeti kiállítás: mives vadászfegyverek, híres fegyverművesek.

Konferencia neves hazai előadókkal.

Különleges vadászfegyverek **aukciója**.

2019. NOVEMBER 22. – 18.00

Kastélymesék

Különleges programsorozat, ahol különleges vendégek személyes történeteik segítségével hívják varázslatos kalandozásra hallgatóságukat.

A vendégekkel **Rodics Eszter**, a kastély igazgatója beszélget. Ezen az estén Ady Endrére emlékezünk születésnapján.

2019. NOVEMBER 30. – 17.00

Kiállításmegnyitó

Fejér megye kortárs művészeinek különleges, személyes hangulatú tárlata nyílik a kápolnásnyéki Halász-kastélyban.

A kiállítás külön termet szentel a következő alkotóknak:

Hegedűs 2 László képzőművész

Nagy Benedek szobrászművész

Ujházi Péter festőművész

Péter Ágnes szobrászművész

Szegedi Csaba festőművész

Várnagy Gyula festőművész

A tárlat 2020. március 22-ig látogatható.

Kurátor: **L. Simon László**

2019. DECEMBER 1. – 15.00

Advent a Kastélyban

Az ünnepi díszbe öltöztetett Halász-kastélyban az adventi időszakban gyertyagyújtással, forralt borral, karácsonyi dallamokkal és irodalommal várjuk az ünnepre készülődőket.

Adventi **FÜLEmüle**

Bartek Zsolttal és vendégeivel.

HALÁSZ-KASTÉLY

2475 Kápolnásnyék, Deák Ferenc u. 10. | +36 21 292 0471 | info@halaszkastely.hu | www.halaszkastely.hu

Magyar
Szín
ház

DERES PÉTER – VIDOVSZKY GYÖRGY

PIN:OKKIO

ROBOT-JÁTÉK

RENDEZŐ:
VIDOVSKY GYÖRGY

CARLO COLLODI MESÉJE ÉS MONORI ANDRÁS ÖTLETE ALAPJÁN

Teljes áron megváltott csoportos jegyvásárlás esetén
az előadáshoz ingyenes színházpedagógiai foglalkozás igényelhető.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

magyarszinhaz.hu

MINDEN A VÉGÉHEZ ÉR

*szomszédok mindig a vaddeák.
ejük árukat a vaddeák.*

WiFi
FREE

TÁBORI ÚJSÁG